

De Boerenleenbank en de Agrarische Gemeenschap in Overasselt

Een analyse over de invloed van de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, op het agrarisch landschap en de lokale gemeenschap.

Team-nummer: 3237

(Archiefbeheerder Rabobank)

Project: Verkenning van het agrarische verleden, hoe vertel je een verhaal over economische ontwikkeling en beleid. Casus: De Boerenleenbank in de regio Overasselt.

Teamleden: Mats Bours; Ted Gerrits; Coen Jetten; Yana van Marrewijk; Maarten van Stempvoort; Frouke Verhoeff

Opdrachtgevers: Zoë van Eldik (Wageningen Environmental Research); Jurrian Nannes (Wageningen Economic Research)

Datum: 01-03-2024

Consultant groep: Pijl in de Groene Roos

Voorwoord

Als Buurderij 'De Lage Hof' zijn wij opdrachtgever van het onderzoek waarmee de invloeden en de geschiedenis van de Boerenleenbank in de Agrarische gemeenschap in Overasselt in kaart worden gebracht. Het team van zes studenten met verschillende studierichtingen en achtergronden hebben inderdaad, als team, dit project in korte tijd opgepakt en afgerond. Er was een helder beeld van waar zij naar toe wilden werken, met welke voortgangsplanning en tussentijdse afstemmingsmomenten. Ook op de ingebrachte notities, bij de afstemmingsmomenten, werd goed geanticipeerd of gereflecteerd. De communicatie over interviewafspraken en andere contacten was correct en duidelijk. De geïnterviewden hebben de benadering en gesprekken als plezierig ervaren. De indruk die jullie als team achterlaten: Gemotiveerd, positief nieuwsgierig, initiatiefrijk, een goede afstemming en taakverdeling binnen het team en met andere betrokkenen en plezierig in de omgang. Dank voor de goede samenwerking en neem deze ervaring mee naar de toekomst.

Fons Gijsbers

Overasselt, 1 maart 2024

Dankwoord

In deze sectie willen we onze dank uitspreken aan iedereen die heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit verslag. In het bijzonder willen we onze waardering uiten naar alle geïnterviewden die de tijd hebben genomen om deel te nemen aan ons onderzoek. Dankzij hun openheid en bereidheid om ervaringen en inzichten te delen, hebben we dit project kunnen realiseren en een diepere connectie kunnen maken tussen de bredere context en Overasselt.

We willen ook speciale dank uitspreken aan de betrokkenen van het agrarisch museum Buurderij de Lage Hof: Fons Gijsbers, Maurits van Ravensteyn en Sandra Overweg. Hun hulp bij het leggen van contact met de geïnterviewden, het identificeren van waardevolle informatiebronnen en het vergroten van onze kennis over de omgeving is van onschatbare waarde geweest. Als het op informatievoorziening aankomt mag Jan van der Meer zeker niet ontbreken worden. Hij heeft een grote bijdrage geleverd aan dit project met zijn kennis over het verleden van de Rabobank en zijn begeleiding in het archief van de Rabobank.

Verder willen we onze opdrachtgevers Zoë van Eldik en Jurrian Nannes bedanken voor hun begeleiding, inhoudelijke hulp en waardevolle feedback tijdens dit proces. We hebben het als prettig ervaren dat onze opdrachtgevers altijd voor ons klaar stonden. Ook willen we Piet van Cruyningen vermelden in dit dankwoord wegens het delen van zijn inhoudelijke en methodologische kennis en het geven van waardevolle feedback. Ten slotte willen we onze coach Marjan Wink erkennen voor haar begeleiding gedurende het onderzoeksproces en functioneren van het onderzoeksteam.

Samenvatting

De landbouwcrisis die van 1878 tot 1895 in West-Europa heerste heeft geleid tot de oprichting van Boerenleenbanken in Nederland. Deze coöperaties werden gevormd volgens de visie van de Duitse burgemeester Wilhelm Friedrich Raiffeisen. Zijn visie was gebaseerd op principes zoals zelfhulp en eigen verantwoordelijkheid, die voortkwamen uit het kapitalistische gedachtegoed, en werden aangevuld met waarden als wederkerigheid, solidariteit en samenwerking, die hun oorsprong vonden in zowel het socialisme als het christelijk geloof.. In Nederland leidde dit in 1898 tot de oprichting van zowel de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank (CCRB) als de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank (CCB). De banken vormden een oplossing voor het gebrek aan financieringsmogelijkheden op het platteland, en vormden zo een mogelijkheid tot ontwikkeling van het gehele platteland.

Negen jaar later, in 1907, werd de Boerenleenbank Overasselt onder de CCB opgericht. Bijna alle katholieke Boerenleenbanken in Nederland werden lid van de CCB. In de beginfase van de Boerenleenbanken waren er voornamelijk gemengde kleinschalige boerenbedrijven in Overasselt. Na de Tweede Wereldoorlog was er grote behoefte om de landbouw te moderniseren. Het naoorlogse landbouwbeleid, in combinatie met de gelden uit de Marshallhulp, zorgde ervoor dat de Nederlandse agrarische ontwikkeling in een stroomversnelling terecht kwam. Dit was duidelijk terug te zien in het aantal leningen dat door de Boerenleenbank Overasselt verstrekt werd. Van 1945-1962 werden deze kredietaanvragen behandeld door kassier Antoon Derks vanuit de 'Goeje Kamer' in zijn Heerenboerderij die nu museum de Lage Hof huisvest. Vanaf deze periode is te zien dat het agrarische landschap verandert door specialisatie en schaalvergroting. Verdere ontwikkeling van het agrarische landschap volgt na de ruilverkaveling in 1974. In de landbouwkundige data van de Wageningen University & Research (WUR) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is te zien dat tussen 1955 en 1980 de bedrijfsoppervlakte met 65% toenam. Niet alleen het agrarische landschap, maar ook de banken moderniseerden. De introductie van girobetalingen en andere automatiseringsontwikkelingen van de financiële dienstverlening leidde tot een grotere administratieve complexiteit en hogere kosten. Mede hierdoor fuseerden in 1972 de CCB en CCRB tot de Rabobank, en ook lokale banken fuseerden tot grotere organisaties. Deze fusies hadden als doel om de service te verbeteren en onnodige investeringen te voorkomen. Door deze ontwikkelingen werd de Rabobank steeds minder een lokale bank, wat soms tot onvrede bij haar klanten leidde. Ondanks een doorgaand fusieproces met andere lokale banken aan het einde van de twintigste eeuw, verdwijnt het Rabobankbijkantoor pas in 2004 uit Overasselt.

Inhoudsopgave

Voorwoord	II
Dankwoord.....	II
Samenvatting	III
Inleiding.....	1
Methodologie.....	3
Blok 1 Oprichting.....	5
Historische context van de landbouw in Nederland, eind negentiende eeuw.....	5
De visie van Raiffeisen	5
Geloof.....	6
De parochie van Overasselt	6
Daadwerkelijke oprichting, ontstaan uit Boerenbonden.....	7
Algemene organisatiestructuur Boerenleenbank.....	8
Organisatiestructuur van de Boerenleenbank Overasselt.....	9
Statuten Boerenleenbank (Overasselt).....	10
Blok 2 Schaalvergroting:	12
Marshall plan	12
Mansholt	12
De financiële staat van de Boerenleenbank Overasselt	13
De bank voor iedereen.....	13
Agrarische bedrijven Overasselt worden kapitaalintensiever	15
Ruilverkaveling.....	16
Blok 3 Herstructurering van Organisatie	19
Veranderingen binnen de bank	20
Capaciteit en complexiteit	20
Boekhouding	21
Schaalvergroting, centralisatie en frictie	21
Fusie Rabobank.....	22
Fusie Rabobank Overasselt.....	23
Discussie.....	24
Conclusie	25
Eindadvies	26
Aanbeveling voor vervolgonderzoek	26
Archief.....	28
Digitaal archief	28
Archief Hoofdkantoor Rabobank Utrecht.....	28

Overige Archief stukken:.....	28
Referenties.....	29

Inleiding

De huidige staat van de Nederlandse agrarische sector is mede te danken aan de ontwikkelingen die plaats hebben gevonden vanaf het einde van de 19^e eeuw. Voor de adoptie van nieuwe landbouwtechnieken waren vaak investeringen nodig, die boeren niet altijd zelf op konden brengen. Om deze boeren toch te voorzien van het vereiste krediet konden boeren een lening aanvragen bij de Boerenleenbank. Het idee achter deze Boerenleenbanken was dat boeren in coöperatieve vorm onderling leningen konden afsluiten. De Boerenleenbanken zijn vanaf 1896 in het leven geroepen en waren een voorloper van de huidige Rabobank (Rommes, 2009).

Het agrarisch museum 'De Lage Hof' probeert de landbouwgeschiedenis van de regio Overasselt in kaart te brengen en was vroeger een boerderij waar vanuit de 'Goeje Kamer' de Boerenleenbank van 1945 tot 1962 opereerde. De Lage Hof wil zich gaan presenteren als 'verhalenmuseum', waarin het verleden, het heden en de toekomst samenkomen. Eén van die verhalen zal gaan over de Boerenleenbank Overasselt. Op dit moment ontbreekt er een duidelijk verhaal over hoe de Boerenleenbank Overasselt invloed heeft gehad op de regio, zowel op gemeenschapsniveau als op het agrarische landschap. Niet alleen in de academische wereld, maar ook lokaal is er nog veel onduidelijk over de exacte gevolgen van de opkomst van de Boerenleenbank in de regionale ontwikkeling. Op maatschappelijk gebied is het belangrijk om verhalen uit de regionale geschiedenis te vertellen op een toegankelijke manier.

De bredere maatschappelijke relevantie van het onderwerp heeft de Wetenschapswinkel Wageningen doen besluiten om dit project aan te nemen. Het project dient het algemene doel van de Wetenschapswinkel om groepen in de samenleving te betrekken bij wetenschappelijk onderzoek en om samen directe, positieve verandering te creëren. Door de Wetenschapswinkel is het hierboven beschreven vraagstuk opgesteld als consultancy-opdracht voor het vak Academic Consultancy Training (ACT).

In dit ACT project wordt getracht een neutraal beeld te schetsen van de invloed van de Boerenleenbank Overasselt, en later de Rabobank, op regionale ontwikkelingen binnen de landbouwsector. Om dit te realiseren is er een hoofdvraag met bijbehorende deelvragen geformuleerd. Deze worden beantwoord met behulp van informatie verkregen uit interviews, archief- en literatuuronderzoek. De hoofdvraag en deelvragen zijn als volgt geformuleerd:

Hoofdvraag:

Hoe heeft de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, de lokale gemeenschap en het agrarische landschap beïnvloed?

Deelvragen:

1. Hoe veranderde het financieringsbeleid van de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, als gevolg van 3 belangrijke ontwikkelingsperiodes in de geschiedenis van haar bestaan?
2. Hoe heeft de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, de lokale gemeenschap beïnvloed?
3. Hoe heeft de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, het agrarisch landschap beïnvloed?

Het verslag is opgebouwd in 3 blokken. Deelvraag 1 vormt de basis voor de blokindeling. Deelvraag 2 en 3 dienen voornamelijk om bepaalde elementen uit te lichten voor de regio Overasselt. Er is gekozen voor deze indeling om het verhaal rond de genoemde ontwikkelingen gestructureerd weer te geven op een academische, maar museaal interessante manier.

Leeswijzer:

Het eerste blok gaat over de oprichting van de Boerenleenbank Overasselt en de ontwikkelingen die hierbij gepaard gingen. Daarna schetst het tweede blok de naoorlogse situatie met focus op wederopbouw en landschapsontwikkelingen in de agrarische sector. Tot slot gaat het derde blok in op structurele veranderingen binnen de bank en de invloed op de gemeenschap. De resultaten worden besproken in de discussie, waarna een eindadvies volgt.

In dit verslag worden verschillende afkortingen gebruikt. Om het voor de lezer duidelijk te maken wat deze afkortingen betekenen, volgt hieronder een opsomming van deze afkortingen gepaard met de uitgeschreven betekenis:

- CCB = Coöperatieve Centrale Boerenleenbank
- CCRB = Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank
- RvT = Raad van Toezicht
- ALV = Algemene Ledenvergadering
- NBB = Nederlandse Boerenbond
- NCB = Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond

Methodologie

De informatie voor het onderzoek naar de invloed van de Boerenleenbank op de gemeenschap en het agrarisch landschap is verkregen uit literatuuronderzoek, archiefonderzoek en interviews.

Literatuuronderzoek: Voor de algemene ontwikkelingen binnen de Rabobank en de agrarische sector werd gebruik gemaakt van literatuur, rapporten, artikelen en boeken. Deze literatuur is deels aangeleverd door een expert in Nederlandse agrarische geschiedenis, geïnterviewden en leden van de begeleidingscommissie. Voor de overige literatuur zijn de WUR-bibliotheek en online zoekmachines (Google, Google Scholar, Scopus) verkregen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de landbouwkundige data van de voormalige gemeente Overasselt van het Centraal Bureau voor Statistiek om de uit het archief verkregen landbouwkundige data te vergelijken met recentere data. Deze data zijn gebruikt om veranderingen in het landschap te kunnen benoemen.

Archiefonderzoek: Er was toegang tot twee archieven voor dit project; het Rabobank archief van de Boerenleenbank Overasselt en het WUR-archief. Het Rabobank archief bezit de documenten van de voormalige Boerenleenbank Overasselt. Een deel van het archief van Rabobank is ook online beschikbaar, hier bevinden zich onder ander alle jaarverslagen van de Centrale Coöperatieve Boerenleenbank. Het WUR-archief bezit landbouwkundige data van de voormalige gemeente Overasselt van 1910 tot en met 1955. De beheerder van het archief van Rabobank heeft advies gegeven over het vinden van de juiste documenten voor de geformuleerde deelvragen.

Interviews: De interviews hadden als doel om informatie uit Overasselt in te winnen. De contactgegevens van de geïnterviewden zijn verkregen met behulp van een lid van de begeleidingscommissie. Deze interviews zijn afgenomen in de ochtend van 12 februari 2024 en 19 februari 2024 bij Buurderij De Lage Hof. De semigestructureerde interviews werden afgenomen door middel van een focusgroep geleid door twee of drie studenten. In het interviewproces is ervoor gezorgd dat de geïnterviewden een diverse leeftijdsrange besloegen. Dit zorgde voor een breder perspectief en een representatie van verschillende generaties, waardoor een zo volledig mogelijk overzicht kon worden verkregen. Onder de geïnterviewden bevonden zich mensen met een agrarische achtergrond en/of een achtergrond gerelateerd aan de Boerenleenbank/Rabobank. Deze variatie in achtergronden en ervaringen droeg bij aan een diepgaande en inclusieve analyse van het onderwerp. De van tevoren opgestelde vragenlijst was opgesteld met interviewdoelen en -vragen, met name over de invloed van de Boerenleenbank Overasselt op de lokale gemeenschap en het agrarisch landschap. Daarnaast is er ook informatie verkregen over de organisatie en het functioneren van de bank zelf.

Voorafgaand aan de interviews is schriftelijk toestemming gevraagd om de inhoud geanonimiseerd te gebruiken voor het onderzoek en om het interview op te nemen. De opnames zijn na afloop beluisterd en samengevat per interviewdoel. Deze methode is bepaald in samenspraak met Methods Social Research en een expert in Nederlandse agrarische geschiedenis.

Op 27 februari 2024 zijn nog twee geïnterviewden telefonisch benaderd om bepaalde feiten te verifiëren en verdere navraag te doen met betrekking tot de gang van zaken bij het Rabobank-kantoor in Overasselt.

Producten: Naast een rapport voor de opdrachtgevers met een advies voor de opgestelde vragen, is er gewerkt aan een tijdlijn met de belangrijkste gebeurtenissen van de geschiedenis van de Boerenleenbank Overasselt, en later het bijkantoor van Rabobank. De belangrijkste tijdspunten zijn in samenspraak vastgesteld met de betrokkenen van dit project. Daarnaast is wordt er presentatie voor de begeleidingscommissie, betrokkenen bij het project en geïnteresseerde uit de regio Overasselt gegeven. Ter aankondiging van deze presentatie is een intern bericht vanuit de begeleidingscommissie verstuurd en is een online bericht op de website van dorpskrant Overasselt geplaatst.

Referenties: Er wordt volgens de APA-stijl zevende editie verwezen naar de gebruikte literatuur. Via voetnoten wordt er verwezen naar de archiefstukken. Als er wordt verwezen naar een archiefstuk, wordt er gebruik gemaakt van een voetnoot. Aan het eind van het projectverslag wordt een lijst met de gebruikte archiefstukken gegeven.

Reflectie methodologie & beperkingen van het onderzoek: Dit onderzoek kent verscheidene beperkingen van het onderzoek. Door de gelimiteerde tijd van het project zijn er grenzen gesteld aan het aantal geïnterviewden en de hoeveelheid vergaarde data. Ook de gelimiteerde voorkennis van de auteurs kan gezien worden als een beperking. Ondanks dat het beargumenteerd kan worden dat dit enige vooroordelen weg kan halen, legt het ook een beperking op wat betreft kennis. Als gevolg van een beperkte beschikbaarheid van informatie met betrekking tot het dorp Overasselt, bleek het moeilijk om de context nauwkeurig te verbinden aan deze specifieke locatie.

Er is ook geen data gevonden die de exacte invloed van de Boerenleenbank Overasselt beschrijven of waarmee de Boerenleenbank Overasselt en bepaalde ontwikkelingen direct gelinkt konden worden. De data die wel gevonden is, is voor een groot deel afkomstig uit archieven. Het doorzoeken van de archiefstukken heeft aanzienlijk veel tijd gekost, gezien dit niet binnen ons expertisegebied valt. Ondanks dat er nuttige informatie uit de archiefstukken is verkregen, had dit wellicht efficiënter gekund met meer ervaring. Een deel van de informatie is afkomstig uit interviews met betrokkenen uit Overasselt. Ondanks dat dit interessante anekdotes en waardevolle informatie heeft opgeleverd, bestaat hierbij het risico dat meningen gekleurd zijn.

Blok 1 Oprichting

Historische context van de landbouw in Nederland, eind negentiende eeuw

Van 1878 tot 1895 verkeerde de Nederlands landbouwsector in zwaar weer; een periode die bekend staat als 'de grote landbouwcrisis', mede veroorzaakt door grote hoeveelheden goedkoop graan uit Noord-Amerika als gevolg van de modernisering van de landbouw (S. Van Den Bergh, 2009). De bedrijven in het rivierkleigebied, waar ook Overasselt deel van uitmaakt, waren overwegend georiënteerd op graanteelt en mede daardoor behoorden juist deze bedrijven tot één van de bedrijfstypes die het sterkst werden geraakt door de gevolgen van de landbouwcrisis (Bieleman et al., 1995). Daarnaast bracht het gebrek aan financieringsmogelijkheden de land- en tuinbouw in grote moeilijkheden, met name in het oosten en zuiden van Nederland waar de economie minder ontwikkeld was dan in het noorden en het westen van het land (Sluyterman et al., 1998). De staatscommissie van landbouw stelde in haar eindrapport in 1886 dat de toestand van het kredietwezen op het platteland uitermate onbevredigend was. Als gevolg van de slechte kredietvoorziening op het platteland weken boeren vaker uit naar plaatselijke handelaren of notarissen voor krediet, waarin de oogst of het vee functioneerde als onderpand. Dit creëerde een ongewenste afhankelijkheid tussen de boer en zijn afnemers en toeleveranciers. De grote mate van ongeletterdheid onder boeren, maakte dat deze afhankelijkheid ook misbruikt werd door de handelaren die het krediet verschafte (Sluyterman et al., 1998).

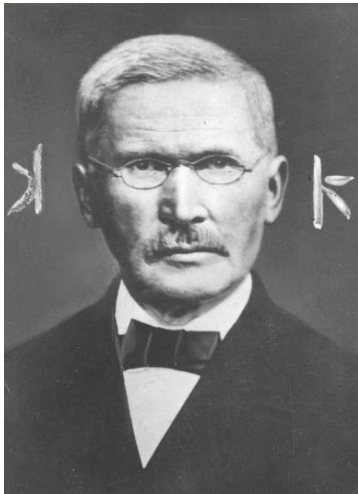
De visie van Raiffeisen

In deze periode speelde ideologische onrust naast de al genoemde problemen ook een belangrijke rol. Het industrialiserende Europa was verwickeld in discussies over vraagstukken als eigendomsverhoudingen en sociale rechten. Verschillende ideologieën zoals het kapitalisme, socialisme, liberalisme en het communisme formuleerden hun eigen antwoorden hoe hier mee om te gaan (de Rek, 2019; Mooij, 2016). Tijdens deze periode van onrust vormde het gedachtegoed van het coöperatieve bankwezen, dat werd ontworpen door de Duitse burgemeester Wilhelm Friedrich Raiffeisen (zie Afbeelding 1), een oplossing. Raiffeisen leefde midden in deze ideologische strijd en sociale onrust en zag hoe het oude bestaande systeem de armoede op het platteland in stand hield. Zijn antwoord hierop waren de zogenoemde voorschotbanken. Deze banken zouden lokale spaargelden van welgestelde individuen kunnen gebruiken om de seizoensgebonden schommelingen in inkomsten en uitgaven van boeren te overbruggen. Zo konden ze voorzien in de lokale kredietbehoefte tegen gunstige voorwaarden (de Boer et al., 2008; Sluyterman et al., 1998). Dit coöperatieve idee kwam volgens Raiffeisen de plattelandsgemeenschap in zijn gemeente ten goede, en kreeg onder andere in Nederland navolging. Raiffeisen's visie is gestoeld op waarden als zelfhulp en eigen verantwoordelijkheid uit het kapitalistisch denken gecombineerd met waarden als wederkerigheid, solidariteit en samenwerking die voortkomen uit het socialisme en het christelijk geloof. Met deze vorm van kredietverschaffing zou er volgens hem een einde gemaakt worden aan de zogenaamde woekerpraktijken¹ van afnemers/kopers en toeleveranciers naar boeren en een bijdrage leveren aan de welvaartsvermeerdering op het platteland. Ook het vergroten van de kennis over landbouw was onderdeel van de visie van Raiffeisen. Dit kon volgens hem worden gerealiseerd met doelgericht onderwijs, gefinancierd vanuit het coöperatieve bankwezen.

¹ (Woekerpraktijken: Het lenen van geld tegen onredelijke rentepercentages)

Geloof

Het christelijke geloof lag ten grondslag aan de visie van burgermeester Raiffeisen (de Rek, 2019). Raiffeisen was de coöperatieve vorm van het bankwezen niet alleen bedoeld om welvaart te vergroten, maar ook om de morele integriteit van de boeren te bevorderen (Mooij, 2016). Het coöperatieve bankwezen was gebaseerd op een diepgaand moreel principe van het christendom, dat zich richtte op het stimuleren van naastenliefde in het maatschappelijk leven². De morele gedachte van de katholieke kerk ondersteunde het concept van de coöperatieve bank, wat bleek uit haar steun voor de bank. De katholieke kerk werd gemotiveerd door de pauselijke encycliek *Rerum Novarum*, waarin het oprichten van (coöperatieve) verenigingen werd aangemoedigd om de boerenstand te ondersteunen (Smits, 2018). Dit initiatief werd in Nederland belichaamd door de bekende pater Gerlacus van den Elsen (zie Afbeelding 2). Hij werd ook wel de boerenapostel genoemd wegens zijn inzet voor de boerengemeenschap (Fasol, 2005). Zijn visie kwam overeen met die van Raiffeisen, met als grote verschil dat van den Elsen vond dat de coöperatieve banken alleen bedoeld waren voor boeren en tuinders. Dit leidde uiteindelijk tot de oprichting van de Centrale Coöperatieve Boerenleenbank (CCB) (Verkampen, 2013). Bij de oprichting van Boerenleenbanken werd aanvankelijk vastgelegd dat geestelijken een rol zouden spelen in lokale besturen. Dit duurde tot 1905, toen een statutenwijziging, geïnitieerd door de katholieke kerk, plaatsvond. Vanaf dat moment waren pastoors enkel als geestelijk adviseurs betrokken. Hun formele positie in het Bestuur en de raad van toezicht werd beëindigd³.

Afbeelding 1. Friedrich Wilhelm Raiffeisen. (AZK, 2018)

Afbeelding 2. Pater Gerlacus van den Elsen. (Fasol, 2005)

De parochie van Overasselt

In Overasselt, waar de parochie onder bescherming van Sint-Antonius staat, hebben de pastoors en de parochie hun invloed uitgeoefend op de Boerenleenbank. De pastoor had het recht had om alle vergaderingen bij te wonen van de Algemene Ledenvergadering (ALV), het Bestuur en de Raad van Toezicht (RvT) als geestelijk adviseur. Het is moeilijk om duidelijke conclusies te trekken over de mate van invloed van de geestelijk adviseur in het Bestuur van de Boerenleenbank, vanwege tegenstrijdige informatie over deze invloed (interviews, 12 februari 2024; interviews, 19 februari 2024). Zo zegt één van de geïnterviewden dat de geestelijk adviseur "een bindend advies gaf", terwijl een ander zegt dat "de geestelijk adviseur wel aanwezig was bij de vergadering, maar daar weinig inbreng had". Bekend is dat de geestelijk adviseur standaard een toespraak gaf, voorafgaande aan een ALV⁴. Op het gebied van beleid en het beoordelen van kredietnemers vervulde

² Jaarverslag CCB 1901

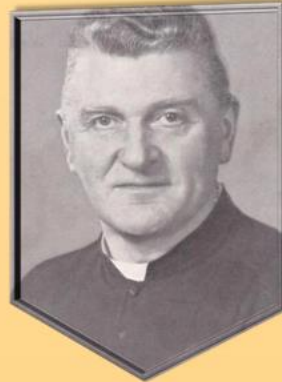
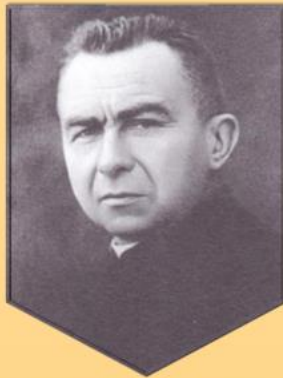
³ Jaarverslag CCB 1905

⁴ RvN001-6

de pastoor zijn adviserende rol, en waarborgde hij de Katholieke normen en waarden binnen de bank.⁵ (de Boer et al., 2008).

Pastors van Overasselt in het begin van de twintigste eeuw

Hieronder volgt een drieluik van de profielen van drie pastoors die hebben gediend als geestelijk adviseur binnen de Boerenleenbank Overasselt en de Christelijke Boerenbond (Historische werkgroep, 1991)(Erfgoedplatform Heumen, z.d.)

Afbeelding 3. Pastoor Lambertus van Esch. Afbeelding 4. Pastoor Henricus van Riel. Afbeelding 5. Pastoor Gerardus van Hout. (Erfgoedplatform Heumen, z.d.) (Erfgoedplatform Heumen, z.d.) (Erfgoedplatform Heumen, z.d.)

- **Pastoor Lambertus van Esch (gediend: 1899-1925):** van Esch stond niet bekend als een strikte pastoor en voelde zich meer een knecht van de parochie. Zo zei hij over zijn parochianen: 'O.L. Heer heeft niet alle mensen als helden geschapen en we zouden onrechtvaardig bezig zijn, wanneer we van hen het heldhaftige vragen.' (zie Afbeelding 3)
- **Pastoor Henricus van Riel (gediend: 1925-1945):** Van Riel was een boerenzoon uit Tilburg. Hij voelde zich meer thuis tussen de parochianen en werd dan ook bohemienachtig genoemd. (zie Afbeelding 4)
- **Pastoor Gerardus van Hout (gediend: 1945-1965):** van Hout stond erg op zijn principes en tradities en werd gezien als een waardig persoon. Ook werd hij als een strengere pastoor beschouwd dan zijn voorganger. Zo is het wel eens gebeurd dat hij persoonlijk de voetbalwedstrijden, die op het terrein vlak naast de kerk plaatsvonden, kwam beëindigen wanneer deze niet voor het begin van het Lof waren afgelopen. (zie Afbeelding 5)

Daadwerkelijke oprichting, ontstaan uit Boerenbonden

In 1896 volgden de oprichtingen van de Nederlandse Boerenbond (NBB) (16 januari) en verschillende provinciale boerenbonden elkaar snel op. Deze boerenbonden verenigden boeren om zo hun belangen beter te kunnen verwezenlijken (Smits, 2018). Op 17 augustus 1896 werd de Noord-Brabants Christelijke Boerenbond (NCB) opgericht, waar pater Van den Elsen een stuwende kracht achter was. Na deze oprichting kon hij de situatie van de boeren effectief gaan verbeteren (Verkampen, 2013). Bij het instellen van de Commissie Raiffeisen op 11 oktober 1896 sprak hij de woorden:

"den woeker te weren, den landman in zijn nood bij te staan, maar ook spaarzaamheid, naastenliefde, arbeidzaamheid en matigheid te bevorderen".

Nog in datzelfde jaar werd in Geldrop de eerste Boerenleenbank opgericht (Sluyterman et al., 1998). In 1898 werd de CCB in Eindhoven gesticht. Deze zou gaan fungeren als koepel voor de lokale Boerenleenbanken (Verkampen, 2013). Pater Van den Elsen gaf lezingen om de mensen te informeren over de werking van de Boerenleenbank. Tijdens deze lezingen legde hij uit:

⁵ Archief De Lage Hof

"De Boerenleenbank werkt in principe heel eenvoudig, wat de een over heeft kan de ander tegen een lage rente lenen voor de aankoop van een paard, een koe, grond of een boerderij" .

Uit deze informatie blijkt dat het ontstaan van het coöperatieve landbouwkredietwezen in Nederland deels te danken was aan de Katholieke Boerenbonden. Door voortdurende discussies over de structuur, zowel binnen als tussen de NBB en de NCB, werd in 1898 de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank (CCRB) opgericht in Utrecht, waar de NBB zich aan verbond (Sluyterman et al., 1998). De CCB werd gelieerd aan de NCB. Waar de CCB zich wilde beperken tot alleen de boerengemeenschap, opende de CCRB haar deuren voor iedereen (archiefbeheerder Rabobank, 23 februari 2024). Ondanks deze tweedeling werden de beginselen van Raiffeisen wel omgezet in regels voor het functioneren van de Boerenleenbank als vereniging. De vijf belangrijkste beginselen waren:

1. *Onbeperkte aansprakelijkheid van de leden: dit ter bevordering van onderlinge solidariteit en zorgvuldig financieel beleid.*
2. *Het onbezoldigd beheer (dat wil zeggen: kosteloos plaatsnemen in bestuursorganen):* dit droeg bij aan de vertrouwensbasis tussen rijke en arme boeren door belangeloos als rijk en/of belangrijk persoon in het Bestuur te zitten, en drukte daarnaast de kosten.
3. *Reservering van de winst:* door reservering van de winst (opbouw van het eigen vermogen van de bank), werd het risico dat op de onbeperkte aansprakelijkheid van leden een beroep gedaan moest worden verminderd.
4. *Lokaal, beperkt werkgebied:* zo kon men tot een goede, persoonlijke beoordeling komen van de kredietwaardigheid van een kredietnemer.
5. *Plaatselijke zelfstandigheid maar aansluiting bij een centrale organisatie:* De CCB kon op deze manier de middelen van de rijkere naar armere gebieden verplaatsen.

In Overasselt werd de lokale Boerenleenbank in 1907 opgericht. Ook hier was te zien dat het geloof een grote invloed had. De Boerenleenbank Overasselt volgde de motivatie van de CCB. Dit betekende dat boeren die lid wilden worden van deze bank godsdienst, gezin en eigendomsrecht in de Christelijke zin als fundamenteel erkenden en ernaar handelden⁵.

Algemene organisatiestructuur Boerenleenbank

De Boerenleenbanken werkte met een coöperatief model, waar andere banken gebaseerd waren op een aandeelhouderssysteem (Sluyterman et al., 1998). In het coöperatieve model zijn de leden de eigenaar van de bank, waar de aandeelhouders dat zijn in een aandeelhouderssysteem. Waar aandeelhouders dividend ontvingen, koos het coöperatieve model ervoor om geen winst uit te keren naar de leden. Het coöperatieve model is zo ontworpen dat het haar leden optimaal kan dienen. Met het oprichten van de Boerenleenbanken moest er besloten worden welke rechtsvorm aangehouden zou worden. Ten tijde van de oprichting van de Boerenleenbanken waren er drie verschillende rechtsvormen waarin een vereniging met leden tot uiting kon komen:

1. Verenigingsvorm zonder wettelijk erkende statuten
2. Gewone verenigingsvorm volgens de Wet op de vereniging en vergadering van 1855
3. Coöperatieve vereniging volgens de Wet tot regeling der coöperatieve verenigingen van 1876.

De laatstgenoemde rechtsvorm bracht hogere kosten met zich mee vanwege de inschakeling van een notaris voor het opstellen van de oprichtingsakte (Sluyterman et al., 1998). Waar de CCRB alleen banken die voldeden aan Wet tot regeling der coöperatieve verenigingen uit 1876 toeliet, liet de CCB zowel de Wet op vereniging en vergadering uit 1855, als de Wet tot regeling der coöperatieve verenigingen uit 1876 toe bij haar lokale banken².

Organisatiestructuur van de Boerenleenbank Overasselt

Er werd besloten om de Boerenleenbank Overasselt op te richten volgens de gewone verenigingsvorm, de Wet op vereniging en vergadering van 1855². Dit volgt uit het feit dat de CCB, onder aanvoering van Pater Van den Elsen, zich inzette om haar lokale Boerenleenbanken op te laten richten volgens de 'Wet op de vereniging en vergadering uit 1855. Het argument daarvoor was dat de wet uit 1876 als te omslachtig, afschrikwekkend en kostbaar werd ervaren, en dat boeren, van wie velen ongeletterd waren, zouden schrikken van de kosten die de wet uit 1876 met zich meebracht².

De Boerenleenbank Overasselt kende een ALV waarbij alle leden geacht werden aanwezig te zijn; wanneer een lid afwezig was zonder opgeven van een geldige reden, werd dit bestraft met een geldboete van 25 gulden per keer⁵. De leden hadden tijdens deze ALV zowel spreek- als stemrecht. Door de ALV werd zowel het Bestuur als de RvT gekozen⁵. Zowel het Bestuur als de RvT bestonden uit 3 mensen.

Het Bestuur

De bestuurders van de Boerenleenbank Overasselt waren voornamelijk de grootste boeren in het dorp. Een voormalige medewerker van de Boerenleenbank Overasselt zegt: "Dat waren mensen die goed-situeert waren, grote boeren of mensen die in de politiek zaten" (interviews, 19 februari 2024). "Ook was voldoende onderpand en aanzien in het dorp belangrijk, hierdoor zaten er voornamelijk rundveehouders in het Bestuur" zegt een andere geïnterviewde (interviews, 12 februari 2024). Het Bestuur maakte de uiteindelijke beslissing over het al dan niet verlenen van krediet⁵. Het Bestuur van de Boerenleenbank Overasselt had de volgende taken:

- rentetarief bepalen
- leden toelaten of ontzetten
- vertegenwoordiging van de Boerenleenbank naar buiten toe
- beslissingen maken over het al dan niet verstrekken van krediet
- benoemen, schorsen of ontslaan van de kassier
- naleven van de statuten en het huishoudelijk reglement

Raad van Toezicht (RvT)

De RvT had een toezichthoudende functie; zij zag toe of het beheer van de Boerenleenbank goed geleid werd door te controleren of de statuten en het huishoudelijk reglement werden nageleefd⁵. Ook moest de RvT toestemming geven aan het Bestuur bij het verlenen van grote kredieten⁵.

Geestelijk adviseur

Elke katholieke Boerenleenbank had een geestelijk adviseur, een functie die uitgevoerd werd door de pastoor. Zoals eerder benoemd, was de exacte invloed van de pastoor op de gang van zaken bij de Boerenleenbank Overasselt onduidelijk (interviews 12 februari 2024; interviews 19 februari 2024).

Kassier

De kassier werd door het bestuur benoemd, waarbij goedkeuring van de CCB vereist was. Hij was verantwoordelijk voor het ontvangen en beoordelen van klanten en de administratie behorend bij de bankzaken⁵. Ook voorzag hij het Bestuur van advies bij de beoordeling over het al dan niet verstrekken van krediet. Het advies van de kassier was belangrijk; hoewel het Bestuur uiteindelijk de beslissing maakte of er wel of niet krediet werd verstrekt. Zo zegt één van geïnterviewden: "De kassier bepaalde de uitkomst van de lening aanvraag voor 80%" (interviews, 19 februari 2024). De woning van de kassier was meestal de plek die als fysieke ontvangstplaats functioneerde voor klanten (Sluyterman et al., 1998). In Overasselt was de 'Goeje Kamer' vanaf 1945 tot 1962 de plek waar de kassier, tevens ook eigenaar van de boerderij, zijn klanten ontving. Bij een kredietaanvraag vanuit de boeren was de kassier hun aanspreekpunt, en na een kredietaanvraag werd binnen het Bestuur overlegd en besloten over het al dan niet verstrekken van krediet.

Informaliteit/ongelijkheid

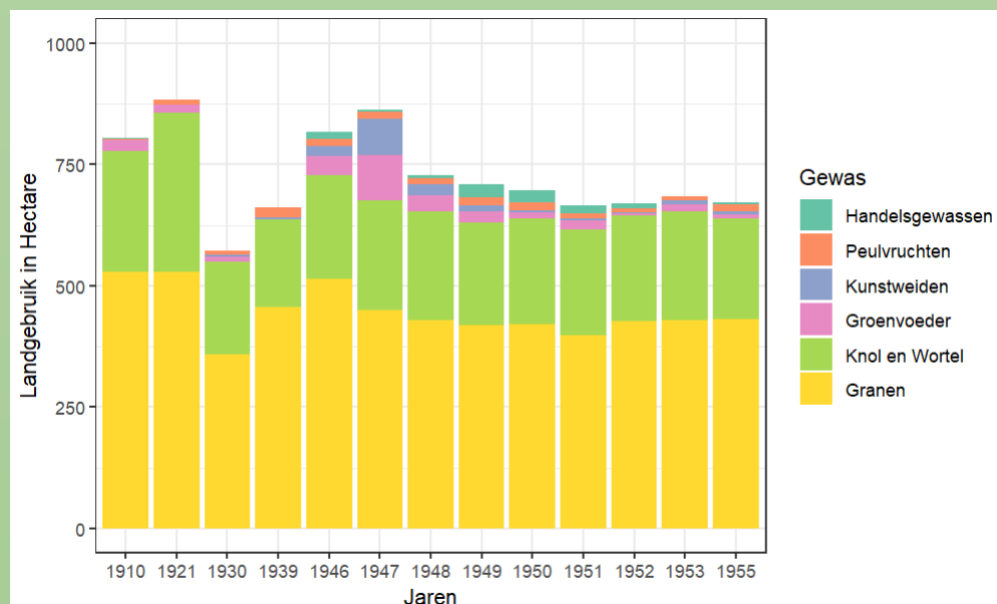
Uit de interviews blijkt dat de beoordeling van een lening niet altijd als objectief werd ervaren; vaak was er een bepaalde gunfactor nodig voor een succesvolle kredietaanvraag. "Als je ruzie had met één van de bestuursleden, werd het lastig om een lening te krijgen van de bank", zegt een geïnterviewde boer (interviews, 12 februari 2024). Uit archiefstukken van de Boerenleenbank Overasselt blijkt dat het voor zogenaamde 'keuterboeren' (boeren met een zodanig klein bedrijf dat zij hun inkomsten moesten aanvullen met loondienst) minder vanzelfsprekend was om een lening te krijgen. Voor de protestantse boeren in het overwegend katholieke Overasselt was lenen bij de lokale Boerenleenbank niet mogelijk (Helder, 1970). Een geïnterviewde zegt: "Zij dienden uit te wijken naar de Raiffeisen-Bank in Leur, of kregen financiering vanuit een pachtbedrijf" (interviews, 19 februari 2024).

Statuten Boerenleenbank (Overasselt)

Zowel volgens de wet van 1855 als volgens die van 1876 diende een (coöperatieve) vereniging statuten en een Huishoudelijk Reglement (HR) vast te stellen. Omdat naast de kerk ook de boerenbonden nauw betrokken waren bij de oprichting van de lokale Boerenleenbanken werd er vaak gekozen om de statuten en het HR in te richten naar het model van die van de Boerenbond (de Boer et al., 2008). Dit gold ook voor de Boerenleenbank Overasselt. In haar statuten worden de rechten en plichten vermeld die bij het lidmaatschap van de Boerenleenbank hoorden. Zo was men verplicht de godsdienstelijke normen en waarden en het gezin als fundament van de samenleving te onderschrijven. Om lid te mogen worden van de Boerenleenbank Overasselt moest men boer zijn binnen de parochie Overasselt. Ook werd vereist dat men tegelijkertijd lid zou zijn van de Christelijke Boerenbond⁵. Alleen mannen konden lid worden van de Boerenleenbank in Overasselt. Leden hadden spreek- en stemrecht op de ALV. Mocht één van de leden niet aanwezig kunnen zijn op de ALV, konden zij vanaf 1915 door hun echtgenote vertegenwoordigd worden. De echtgenote mocht echter niet stemmen; achteraf moest de man of oudste zoon schriftelijk zijn stem doorgeven⁴.

Crisis van de jaren 30

Op 24 oktober 1929 brak de Grote Depressie uit als gevolg van de crash op de beurs in New York (Schelhaas, 2009). Ook de Nederlandse landbouw werd zwaar getroffen door deze crisis; in 1931 waren de prijzen van Nederlandse landbouwproducten met de helft gedaald ten opzichte van de prijzen van vóór 1930. De belangrijkste oorzaak hiervan was een daling in de vraag naar landbouwproducten, terwijl de productie ongeveer hetzelfde bleef.

Figuur 1. Landgebruik in hectare in de gemeente Overasselt 1910-1955

Figuur 1, gebaseerd op landbouwkundige data⁶ van de destijds onafhankelijke gemeente Overasselt, geeft de onderverdeling weer van geteelde gewassen op beschikbaar bouwland. 'Bouwland' is gedefinieerd als een grondtype geschikt voor grondbewerking. Het bouwland wordt hoofdzakelijk gebruikt voor graanteelt. Tussen de jaren 1921 en 1931 is een duidelijke afname te zien in de hoeveelheid bouwland; de graanteelt in het rivierengebied liep namelijk terug door de gevolgen van de economische crisis. De boeren op de rivierklei kregen relatief vroeg, al rond midden jaren 20, te maken met de voorbode van de crisis (Bieleman, 1995). Het gemengde bedrijf op de rivierklei bereikte al in 1927 een negatief netto bedrijfsresultaat. Pas vier jaar later, in 1931, zou gesproken worden over een crisis over de gehele Gelderse landbouw. Opvallend is dat de daling in de totale oppervlakte cultuurgrond ('cultuurgrond' is gedefinieerd als land dat gebruikt mag worden voor akkerbouw of veeteelt) tussen de jaren 1930 en 1939 niet ten koste gaat van de hoeveelheid bouwland. In Figuur 1 is te zien dat de hoeveelheid bouwland stijgt tussen 1930 en 1939. Dit heeft te maken met het feit dat de akkerbouw weer uit het dal klom na de crisis vanaf 1934 (Bieleman, 1995). Tussen 1933 en 1935 boekte de akkerbouw gunstige oogstresultaten en kon het profiteren van de steunmaatregelen van het Landbouwcrisisfonds. Deze gunstige oogstresultaten resulteerden echter nog niet in een positief netto-bedrijfsinkomen per hectare in 1933-1934. Dit lukte wel in alle andere Gelderse landbouwgebieden.

⁶ Archief Wageningen

Blok 2 Schaalvergroting:

In september 1944 werd Overasselt bevrijd tijdens Operatie Market Garden. De verdrijving van de bezetter door de Amerikanen betekende dat Overasselt kon gaan beginnen aan de wederopbouw. De honger tijdens de oorlog was mede aanleiding voor de Nederlandse overheid om zich te richten op het verbeteren van de voedselvoorziening onder het motto "Nooit Meer Honger" (Van Heste, 2014).

Binnen de organisatie van de Boerenleenbank Overasselt vond ook een grote verandering plaats. Het einde van de oorlog betekende voor T.H. Van Kuppenveld het einde van zijn tijd als kassier. Hij werd gevraagd om plaats te maken voor Antoon Derks, omdat Van Kuppenveld door de CCB te oud geacht werd om zijn taak goed uit te kunnen voeren. Na zijn tijd als kassier wordt T.H. Van Kuppenveld benoemd tot voorzitter van het Bestuur en voert deze functie uit tot 1953⁷. De taak van kassier werd overgenomen door Antoon Derks (A. Derks), een Heerenboer en toenmalige eigenaar van 'de Buurderij'. Derks werd genomineerd als kassier, mede omdat hij kampte met gezondheidsproblemen die fysiek werk op de boerderij onmogelijk maakten. Nadat hij door het Bestuur (met goedkeuring van de Raad van Toezicht) benoemd werd moest hij goedkeuring krijgen vanuit de CCB en moest een borgstelling worden afgesloten⁸. Deze borgstelling was volgens de statuten van de bank nodig om gevolgen van financiële tekortkomingen door de kassier te ondervangen. Voor de borgstelling staat A. Derks garant voor 3000 gulden en Jac. Derks voor 4000 gulden⁸. A. Derks ontving van 1945 tot 1962 in de 'Goeje Kamer' de leden van de Boerenleenbank. De openingsuren van de bank waren echter beperkt. In deze periode was de bank alleen maandag, woensdag en vrijdag twee tot vijf uur 's middags open⁸.

Marshall plan

Een cruciale periode in de Nederlandse agrarische geschiedenis was de tijd na de invoering van het Marshallplan in 1947. Dit plan, officieel bekend als het European Recovery Program, werd voorgesteld door de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, George C. Marshall. Het doel van dit plan was om Europa te helpen herstellen na de verwoestende Tweede Wereldoorlog. De Verenigde Staten boden financiële steun, deelden technische kennis en bevorderden handel om de Europese economieën te stabiliseren en te moderniseren (Bloemendal, 2022). De geldstromen werden in Nederland verdeeld door de Herstelbank, die door de Staat is opgericht om wederopbouw te financieren⁹. Dankzij deze hulp verliep het herstel van Nederland en haar agrarische sector sneller dan verwacht (Sluyterman et al., 1998).

Dankzij de financiële steun van het Marshallplan kregen boeren meer mogelijkheden om werktuigen te gebruiken. Deze steun werd voornamelijk verleend door middel van premies die werden uitgereikt aan coöperatieve werktuigenverenigingen, waar boeren gezamenlijk werktuigen deelden. De voortdurende modernisering van machines zorgde voor een snelle ontwikkeling van de mechanisatie in de jaren 50 (Schel, 2021). Tegen 1949 lag de productie al boven het niveau van vóór de oorlog, wat tevens het begin markeerde van mechanisatie en schaalvergroting (Sluyterman et al., 1998).

Mansholt

Een belangrijke schakel in de naoorlogse Nederlandse voedselketen was Sicco Mansholt (Partij van de Arbeid). Hij diende van 1945 tot 1958 als minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en voerde tijdens zijn ministerschap de Ruilverkavelingswet (1954) in. Na hervormingen binnen Nederland werd Mansholt in 1958 tot Eurocommissaris voor landbouw benoemd, gevolgd door een jaar als voorzitter van Europese Commissie in '72-'73. In zijn tijd als Eurocommissaris voor landbouw schreef hij het Gemeenschappelijke landbouwbeleid. In dat plan wordt een structuurhervorming van het Europese landbouwsysteem voorgesteld waarin 45% van de Europese boeren (5 miljoen) zou moeten verdwijnen (Centrum Agrarische Geschiedenis, 1971). Dit had als doel het boerenbedrijf moderner, grootschaliger en leefbaarder te maken. Om dit te bereiken stelde Mansholt stelde minimum eisen op waar een type landbouwbedrijf aan moest voldoen om aanspraak te maken op Europese subsidies. Het plan gaf aanleiding tot het schrijven van beleid in Europa en haar lidstaten wat boeren motiveerde om de schaal van hun bedrijven te vergroten. De Raiffeisen- en

⁷ Maandelijks Mededelingen 1959

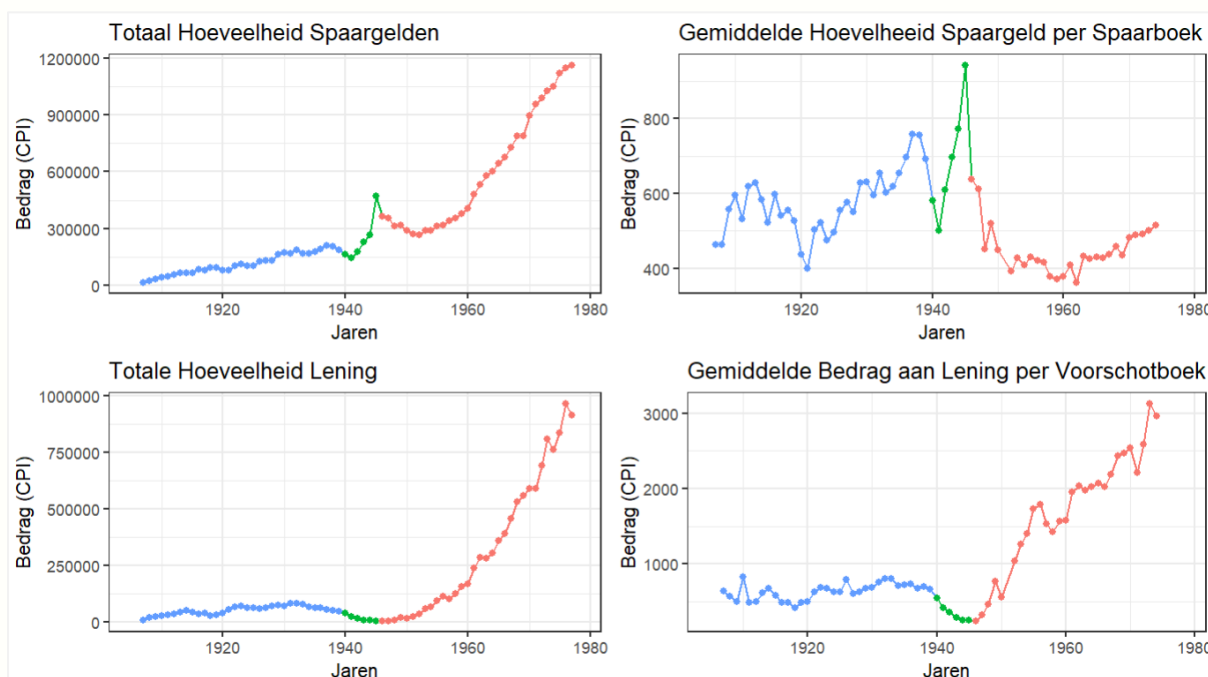
⁸ RvN002-1

⁹ Jaarverslag CCB 1949

Boerenleenbanken, en later de Rabobanken, hebben de boeren gefinancierd in deze transitie en zijn tot op heden de grootste financier van de agrarische sector in Nederland (Rabobank, 2023).

De financiële staat van de Boerenleenbank Overasselt

Na de Tweede Wereldoorlog gingen leden van de Boerenleenbank Overasselt meer aflossen en werden er minder nieuwe leningen afgegeven (zie Figuur 2). In 1944 en 1945 werden door de bank helemaal geen leningen uitgegeven¹⁰. Tegelijkertijd is er gedurende de oorlog een verdrievoudiging van de spaargelden. Hieruit blijkt dat leden, zelfs in oorlogstijd, nog een groot vertrouwen koesteren in de Boerenleenbank. Na de oorlog begint het aantal leningen weer langzaam op te lopen. Al binnen tien jaar na de oorlog is het totale bedrag van uitstaande leningen terug op de vooroorlogse waarde, en zelfs al boven het niveau van voor de crisis in de jaren 30. Deze groei in spaargelden en leningen blijft toenemen tot de jaren 70.

Figuur 2. Overzicht spaargelden en leningen van de Boerenleenbank Overasselt vanaf de oprichting in 1907 tot en met de fusie met de Rabobank De Moocker Heijde in 1978. Alle bedragen zijn gecorrigeerd aan de consumentenprijsindex (CPI) (Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2023b). De CPI is een graadmeter voor de kosten die een huishouden maakt en de verandering van het CPI wordt inflatie genoemd. De kleuren geven de volgende 3 periodes weer: Oprichting – WO II (Blauw), WO II (Groen), WO II – fusie (Rood).

De bank voor iedereen

De Boerenleenbank werd steeds meer een bank voor iedereen wanneer ook niet-boeren mogen gaan lenen bij de Boerenleenbank Overasselt (zie Afbeelding 6). Dit werd mogelijk na een statutenwijziging op de ALV van 1956⁴. Het argument wat werd opgebracht was dat ook boerenzonen, die geen boer konden worden, terecht moesten kunnen bij de Boerenleenbank. Bovendien krijgen in de loop van de jaren 60 veel werknemers hun salaris via de bank¹¹. De introductie van zowel de betaalrekening als de introductie van extra financiële diensten eind jaren 60¹¹ "Brachten extra werk met zich mee" (interviews, 19 februari 2024).

¹⁰ Jaarverslag CCB 1944 & 1945

¹¹ RvN004-1

Afbeelding 6. Boerenleenbank, de bank voor iedereen (Archief Boerenleenbank Well)

Er wordt steeds meer gevraagd van de bank en deze krijgt in 1959 goedkeuring van de CCB om ook op dinsdag en donderdag enkele uren open te zijn¹². Door een stijging van de werkzaamheden is er behoefte aan een nieuw gebouw (ontworpen door T. Dinnissen), wat wordt gebouwd op de Hoogstraat 36 te Overasselt (zie Afbeelding 7). De feestelijke opening wordt beschreven in de Maandelijkse Mededelingen¹³. Hieruit het volgende bericht:

"Voor de Boerenleenbank Overasselt kwam op 8 februari de bevrijding, want met de ingebruikneming van het moderne bankgebouw is een eind komen aan het huisvestigingsprobleem. Uit de vele gelukwensen en bloemen blijkt wel dat de bank in de plaatselijke gemeenschap een belangrijke plaats inneemt. Het goed ingerichte gebouw biedt alle mogelijkheden die plaats te verstevigen. Het gebouw is in laagbouw uitgevoerd, doch wie het bankgebouw van Nederasselt heeft gezien, zal onmiddellijke opmerken, dat in de vormgeving van beide gebouwen dezelfde hand aan het werk is geweest."

Afbeelding 7. Zicht op Hoogstraat met de Boerenleenbank/Rabo aan de rechterzijde (Erfgoedplatform Heumen, z.d.)

¹² RvN002-2

¹³ Maandelijkse Mededelingen CCB 1962

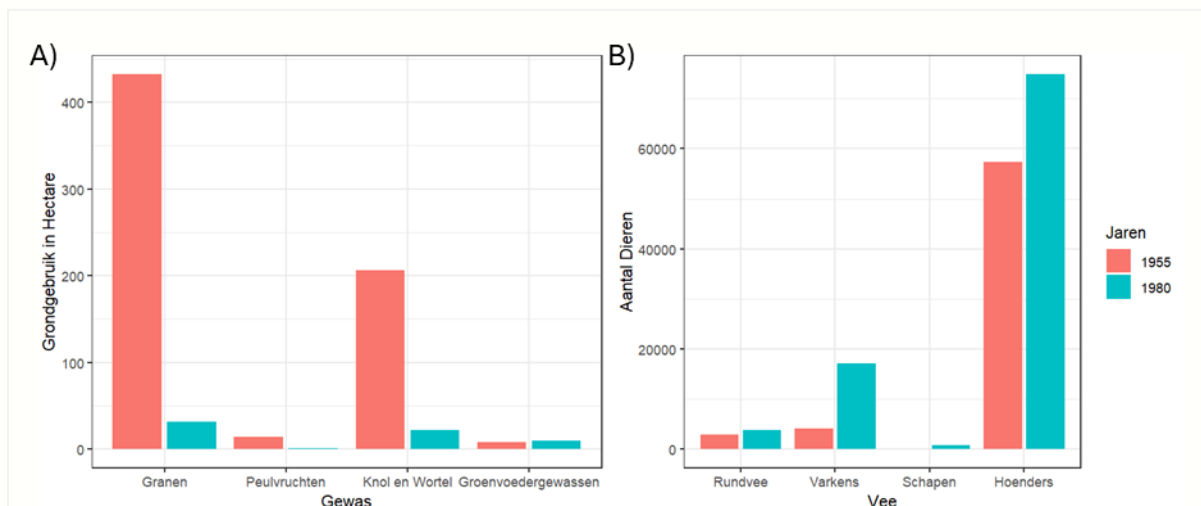
Vanaf dit moment heeft de Boerenleenbank Overasselt een apart kantoorgebouw. In het naastgelegen huis gaat de kassier wonen¹⁴. Met de intrekking in het nieuwe gebouw kwam ook een verruiming van de openingstijden. De bank was vanaf nu open op: maandag t/m vrijdag 9:00 – 12:00 & 14:00 – 16:00 en vrijdagavond 19:00 – 21:00¹⁴. Kort na de opening op 19 april 1962 wordt Antoons zoon Louis (A.A.M) Derks benoemd tot waarnemend kassier vanwege

Ook is er een verschuiving binnen het Bestuur van de bank. In het begin van de Boerenleenbank Overasselt vergaderen het Bestuur en Raad van Toezicht voornamelijk samen. Uit de ALV in 1959 blijkt al dat een deel van de leden hier zijn zorgen over uit⁴. Vanaf 1964 gaan beide organisaties apart vergaderen¹⁵.

Agrarische bedrijven Overasselt worden kapitaalintensiever

Hoewel de landbouwdata voor de regio Overasselt van 1955-1979 zijn vernietigd, is er wel landbouwkundige data beschikbaar van het laatste jaar (1980) dat Overasselt nog een zelfstandige gemeente was (De Dorpswerkgroep, 2009). Ook is er een rapport beschikbaar over bedrijfseconomische situatie van de boerenbedrijven in het dorp Overasselt in 1964 (Jans, 1964). In dit rapport is te lezen dat niet alleen in de gemeente Overasselt als geheel, maar ook in het dorp zelf, de oppervlakte aan grasland duidelijk de overhand heeft ten opzichte van de oppervlakte aan bouwland (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974). In 1964 bestond 71% van de totale oppervlakte cultuurgrond uit grasland, tegenover 27% bouwland en 12% tuinbouwgrond. Het bouwland werd ook in 1964 nog voor het overgrote deel gebruikt voor graanteelt; gemiddeld 72% van het bouwland wordt hieraan besteed (Jans, 1964).

Als de grondgebruiken van 1955-1980 worden vergeleken, is er een verschuiving te zien in de werkzaamheden van agrarische bedrijven (zie Figuur 3). Het grondgebruik dat wordt gebruikt voor akkerbouw daalt met 75% (664 ha in 1955⁶ naar 165 ha in 1980 (Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2009)). Daarnaast neemt het aantal boerderijdieren juist toe. Voornamelijk in het aantal varkenshouderijen is een grote stijging te zien over deze periode. Deze toename in aantal varkens is opvallend, want het totaal aantal agrarische bedrijven in Overasselt daalt met ongeveer 57% (van 351 naar 152 bedrijven (Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2009)). Er kan geconcludeerd worden dat het aantal boerenbedrijven daalt, maar dat deze aanzienlijk grootschaliger werden.

Figuur 3. Overzicht van landbouwkundige data tussen 1955⁶ en 1980 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009) A) overzicht van grond gebruik in ha B). Aantal gehouden dieren in de gemeente Overasselt.

¹⁴ RvN002-3

¹⁵ RvN003-1

Varkenshouderij en de Rabobank

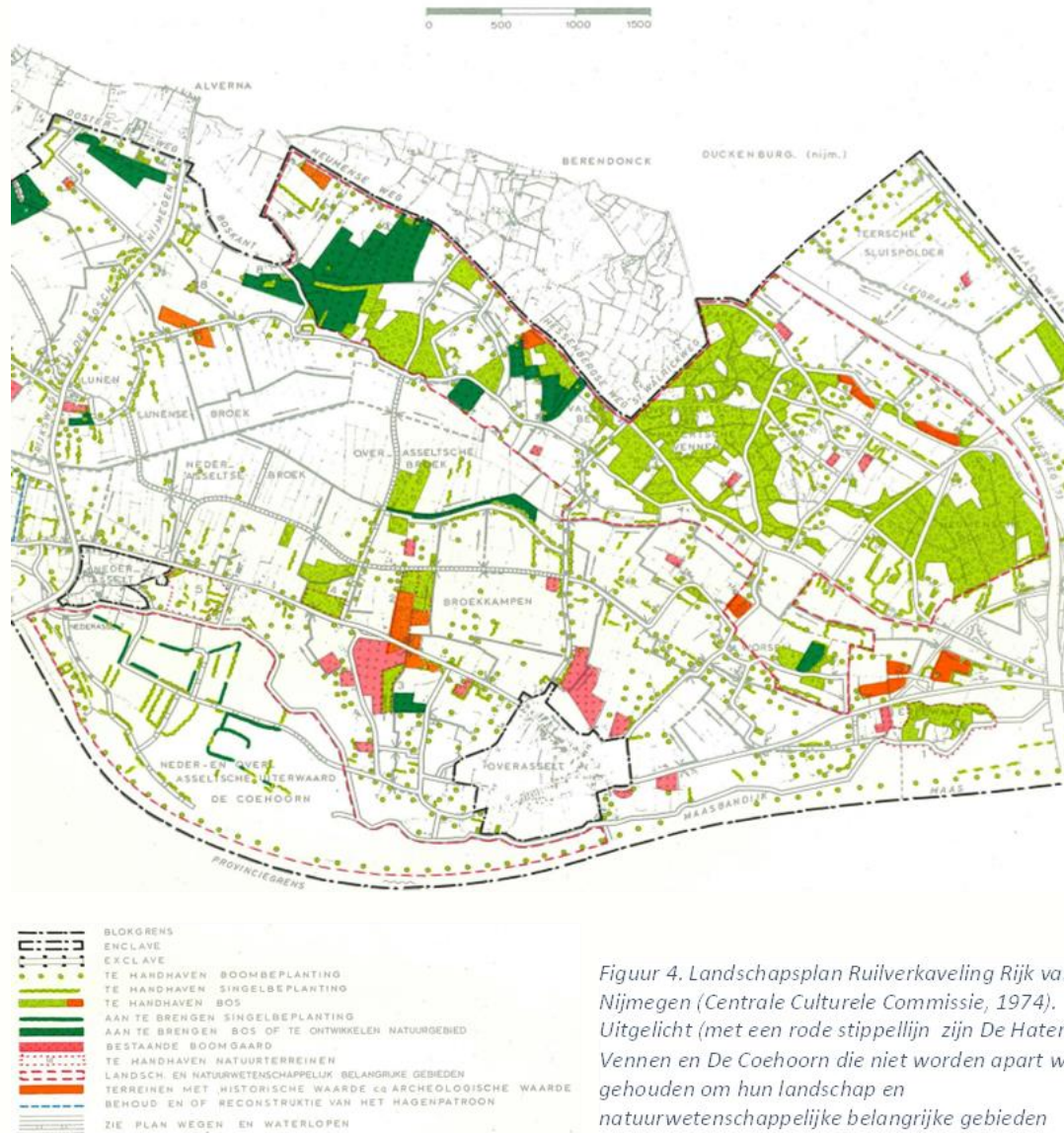
Het aantal varkens verviervoudigt in Nederland in dit tijdsblok, van 2,4 miljoen varkens in 1955 naar 10,1 miljoen varkens in 1980. Tegelijkertijd neemt het aantal varkenshouderijen in deze periode 75% af (van 179.000 in 1955 naar 42.000 in 1980). Dit betekent dat het aantal varkens per bedrijf stijgt van 13 varkens per bedrijf in 1955 naar 240 varkens per bedrijf in 1980 (Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2023a). In 1980 staan varkenshouderijen voornamelijk in de provincies Noord-Brabant (35,7%), Gelderland (25,6%), Overijssel (14,3%) en Limburg (11,8%) (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009). Ook in Overasselt zien we een groei in het aantal varkens van naar 4072 varkens in 1955 naar 17084 varkens in 1980 (Figuur 3). Er zijn specifieke varkensfinancieringsregelingen ontwikkeld en in 1985 zijn ze verantwoordelijk voor 95% van de bancaire financiering (Rabobank, 1986b). Hierdoor is de Rabobank gemiddeld verantwoordelijk voor 87,7% van het vreemd vermogen (schulden) van varkensbedrijven (Rabobank, 1986b).

Ruilverkaveling

In de fase van wederopbouw stegen de lonen in de industrie- en dienstensector harder dan in de agrarische sector (Van den Bergh, 2004). Vooral het kleine boerenbedrijf bleef relatief achter in inkomen. Om de economische positie van de boerenstand te verbeteren werd er gestimuleerd om over te gaan op intensievere vormen van landbouw. In het landbouwbeleid dat Mansholt opstelde was een belangrijke plaats voor ruilverkaveling: het bijeenvoegen van het sterk verspreide grondeigendom van verschillende eigenaren.

Door middel van ruilverkaveling werd de bereikbaarheid en functionaliteit van de percelen verbeterd (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2022). Ruilverkaveling moest de oplossing worden voor drie samenhangende problemen; versnipperd grondgebied, kleine en slecht bereikbare percelen en matige ontwatering. Binnen dit plan was geen ruimte voor alle boeren en dus werd geprobeerd om minder levensvatbare bedrijven of bedrijven zonder opvolging uit te kopen via een saneringsfonds. De vrijgekomen grond werd beschikbaar gesteld aan de overige bedrijven (Van den Bergh, 2004).

De ruilverkavelingswet van 1954 was niet puur gericht op de verbetering van de economische positie van de boer. Zo moest er voor elk ruilverkavelingsgebied een landschapsplan worden opgesteld, waarin rekening gehouden kon worden met de karakteristieke waarden in het landschap (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2022). Het Rijk van Nijmegen Zuid was in 1974 één van de laatste gebieden in de regio waar ruilverkavelingen plaatsvonden (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974). Het ruilverkavelingsblok omvatte het grondgebied van de voormalige gemeentes Overasselt, Wijchen en Heumen (zie Figuur 4). Het gaat hierbij over een totale oppervlakte cultuurgrond van 3136 ha. Binnen de gemeente Overasselt wordt het natuurgebied de Hatertse Vennen buiten het verkavelingsgebied gehouden, onder meer omdat dit gebied van grote ecologische waarde is (Helder, 1970). De Coehoorn wordt ook bestemd als een belangrijk gebied vanwege zijn historische karakteristieken (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974).

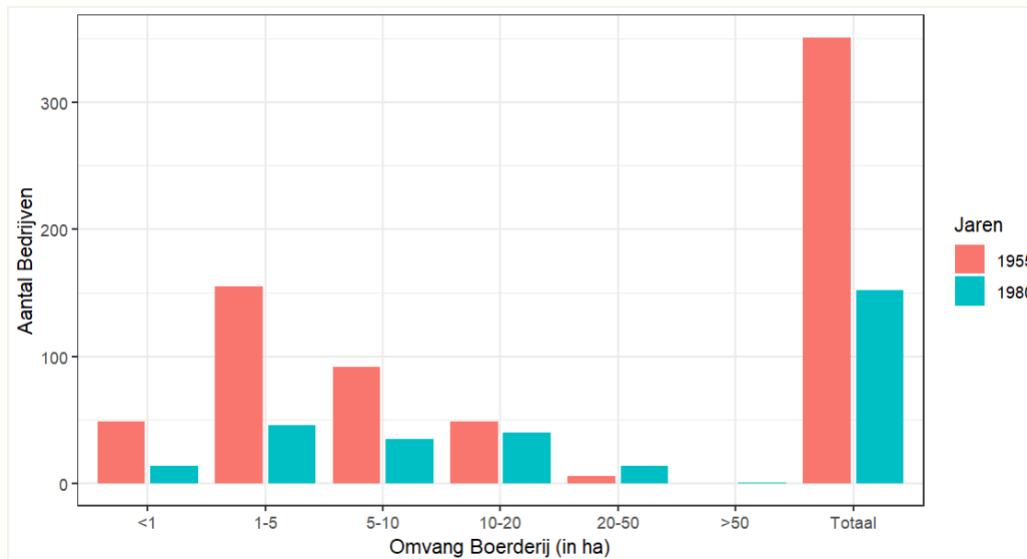
Figuur 4. Landschapsplan Ruilverkaveling Rijk van Nijmegen (Centrale Culturele Commissie, 1974). Uitgelicht (met een rode stippellijn) zijn De Hatertse Vennen en De Coehoorn die niet worden apart worden gehouden om hun landschap en natuurwetenschappelijke belangrijke gebieden

In de jaren 70 kwam er steeds meer kritiek vanuit de natuur- en milieubewegingshoek op het principe van ruilverkaveling (Deurloo, 2017). Dit zorgde ervoor dat er meer gekeken werd naar het bestaande landschap. In de regio Overasselt werd het natuurlijk reliëf in het landschap niet geëgaliseerd en ook van de bestaande begroeiing is veel meer in stand gebleven in tegenstelling tot de gangbare uitvoering (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974). Ook belangen van andere sectoren spelen een rol in de opzet van deze veranderingen. Zo worden bestaande wegen verbeterd in plaats van dat er nieuwe wegen werden aangelegd. Een uitzondering hierop is het gebied de Overasseltse Broek, waar meerdere wegen gepland waren. Van de 4 geplande wegen is alleen de verlenging van de Baron van Brakelstraat uitgevoerd (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974). Later, eind jaren 80, werd het ontwikkelen van nieuwe natuur deel van de plannen. Daarbij werd landbouwgrond omgezet in natuurgebied als bestemming. In Overasselt werd op deze manier cultuurgrond tussen het natuurgebied van de Overasseltse en Hatertse Vennen ingericht voor natuur, inclusief het graven van vier vennen (Bieleman, 1995).

De landelijke Boerenleenbank/Rabobank heeft, als grootste financier van de agrarische sector¹⁶, een rol gehad in de transitie tijdens de ruilverkaveling. In de Ruilverkavelingswet van 1954 werd opgenomen dat agrariërs met meer dan 10 ha gesubsidieerd konden worden en zelfs het gehele

¹⁶ Jaarverslag Rabobank 1974

bedrag bij het Rijk konden lenen¹⁷ (Van den Bergh, 2004). Hierdoor sloten veel boeren leningen af bij het Rijk. De bank als financierende partij had een belang bij wie er gebruik maakte van de ruilverkaveling omdat veel van de deelnemende boeren ook leningen hadden bij de bank¹⁶.

Figuur 5. Vergelijking van de bedrijfsomvang en totale hoeveelheid agrarische bedrijven in Overasselt tussen 1955 en 1980.

In Figuur 5 is te zien dat er in 1980 veel minder kleine bedrijven zijn in de gemeente Overasselt ten opzichte van 1955. Ook is het totale aantal bedrijven sterk afgenomen tussen 1955 en 1980. De gemiddelde oppervlakte van boerenbedrijven veranderde van 5,46 ha in 1955 naar 9,0 ha in 1980. Deze afname is deels te verklaren door de industriële expansie in Nijmegen en Wijchen, wat voor alternatieve werkgelegenheid zorgde. Daarnaast speelde de bedrijfsbeëindigingsregeling van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds van de ruilverkavelingscommissie een belangrijke rol in de afname van het aantal boerenbedrijven (Centrale Cultuurtechnische Commissie, 1974).

De champignonteelt

Een agrarische sector die specifiek is voor de regio Overasselt is de champignonteelt die zich in Zuidoost Nederland bevond (Rabobank, 1986a). De champignonteelt is een kapitaalintensieve vorm van landbouw, welke plaatsvindt in (champignon)cellen (Muijzenberg & Kleermaeker, 1955). In deze donkere ruimtes worden champignons op lades gekweekt. Een geïnterviewde geeft aan: "In Overasselt begint deze teelt in de jaren 50" (interviews, 19 februari 2024). In 1965 zijn er dertig champignonbedrijven met een totaal van zestig cellen¹¹. In 1980 gebruiken de champignon-telers een totale oppervlakte van 10.861 m² verdeeld over 73 cellen (Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 2009). Door de relatief kleine hoeveelheid cellen die in de voormalige gemeente Heumen aanwezig zijn voor de fusie (twee cellen) kan ervanuit worden gegaan dat de aanwezige cellen na de fusie komen uit de voormalige gemeente Overasselt (65 cellen). De Rabobank is in 1985 verantwoordelijk voor meer dan 90% van het vreemd vermogen (Rabobank, 1986a). Uit deze data blijkt dat de hoeveelheid champignoncellen een maximum bereikt in 1986. De daling hierna heeft waarschijnlijk te maken met de concurrentie van goedkopere conservenchampignon (van Tilburg, 1987). Deze daling blijft zich doorzetten en in 1999 bevinden zich nog maar 32 champignoncellen in de gemeente Heumen. In 2021 is er nog één champignon kweker in Overasselt (Gerrits, 2021).

¹⁷ Maandelijkse Mededelingen CCB 1958

Blok 3 Herstructurering van Organisatie

De ontzuiling die zich in de jaren 60 en 70 voltrok, zorgden voor het wegvallen van confessionele scheidslijnen. Dit had zijn weerslag in alle lagen van de samenleving. Waar in de jaren 50 landelijk gezien nog ongeveer 90% van de katholieken naar de zondagsmis ging, verminderde dit in de jaren 60 naar ruim 60 procent en in de jaren 70 naar ruim 30 procent (Sluyterman et al., 1998). Ook politiek gezien viel het aantal stemmen structureel terug bij de confessionele partijen, wat tevens resulteerde in de oprichting van de samengestelde partij CDA. Bij de twee coöperatieve banken had de ontzuiling ook zijn weerslag, wat bijdroeg aan de discussie om te kijken naar een verdere samenwerking tussen de twee banken (Sluyterman et al., 1998). Daarnaast lijkt de directe band tussen de pastoor en de bank te verminderen gedurende jaren 50, 60 en 70 in Overasselt. Zo komt naar voren in een interview dat het "Niet duidelijk was of Pastoor van Hout nog betrokken was bij de bank" (interviews, 19 februari 2024). Ook bij andere Boerenleenbanken verdween de geestelijk adviseur in deze periode (Ermers, 2015). Tegelijkertijd ontstond er een democratiseringsbeweging in Nederland waarin onvrede over het toenmalige systeem zich uitte in kritiek, bezettingen en protesten (Sluyterman et al., 1998). Ook onder boeren en tuinders bestond er onvrede. De gestegen kosten van grondstoffen in combinatie met de weigering van Europese Economische Gemeenschap om de prijzen van producten te verhogen leidden tot een verlaagd inkomen van de boeren en tuinders. De onvrede die hieruit ontstond begon zich te keren in de vorm van protesten en verzet tegen leiders binnen de vakbond, de bank en de het politiek, wat tot dan toe ongebruikelijk was (zie Afbeelding 8) (Sluyterman et al., 1998).

Afbeelding 8. Demonstratie van boeren (Gollin et al., 2021; Uit de Oude Doos: Boerenprotest, 2022)

Veranderingen binnen de bank

Eind jaren 40 werd de uitbreiding van de financiële dienstverlening ondersteund door technologische ontwikkelingen en de verdere implementatie hiervan. Eén van de belangrijke ontwikkelingen is de toename van transacties via het giro-betalingsverkeer. In het giro-betalingsverkeer werd geld niet langer contant gebruikt tijdens transacties maar via rekeningen overgeboekt. Na de oorlog werd deze technologie in rap tempo geïmplementeerd als gevolg van de geldzuiveringsacties van de overheid, onder meer bekend van het tientje van Lieftinck (Bogaarts & Ruijters, 1989). Eerst werkten coöperaties en bedrijven met tegoeden op rekening. Een voorbeeld uit interviews met bewoners in Overasselt over de coöperatieve zuivelfabrieken: "Niet langer werd het contante geld tussen de melkbussen gelegd maar openden de boeren en de zuivelfabriek een lopende rekening waarmee de fabriek de boeren betaalden via betaalrekeningen" zegt één van de geïnterviewde boeren (interviews, 12 februari 2024). Later begonnen ook salarissen en pensioenen giraal uitbetaald te worden, waardoor ook huishoudens ook rekeningen gingen openen bij de bank (Groeneveld, 2016). Naarmate het gebruik toenam bij zowel het bedrijfsleven als huishoudens merkte de bank dat haar klanten steeds meer waarde hechtten aan de snelheid van overboekingen terwijl de kwaliteit gegarandeerd moest blijven¹⁸. Uit verschillende jaarverslagen en bestuursnotulen van de CCB¹⁹ blijkt dat voor zowel de CCB als de lokale banken deze ontwikkelingen een grote toename van de administratieve last betekenden, vooral voor de lokale banken die de boekhouding nog niet hadden gemechaniseerd. Als gevolg van personeelsuitbreiding om deze administratieve last op te vangen stegen de kosten aanzienlijk.

In de jaren 70 veranderde de omgangsvorm tussen bank en klant in Overasselt. Waar voorheen de achtergrond van de kredietnemer en zijn persoonlijke relatie met werknemers van de bank doorslaggevend kon zijn voor het verkrijgen van krediet, was dit nu veel afstandelijker geworden (interviews, 12 februari 2024). Deze ontwikkeling was een stap richting gelijkheid in de benadering van kredietnemers. Ondanks dit bleven bankmedewerkers toegang houden tot persoonlijke financiële gegevens van klanten. In de jaren 90 werd het aanvragen van krediet nog anoniemer en objectiever, blijkt uit de interviews. Een voormalige bankmedewerker zegt: "Deze objectiviteit kwam mede door het invoeren van klantnummers om leden te anonimiseren." (interviews, 12 februari 2024).

Capaciteit en complexiteit

Veel boerenleenbanken werden bestuurd door (voormalige) boeren en tuinders uit de regio die geen economische opleiding gevolgd hadden. Ook de kleinschaligheid van veel banken zorgde ervoor dat er niet genoeg capaciteit was om meer professioneel personeel aan te trekken. De grotere lokale boerenleenbanken hadden meestal wel de capaciteit om meer gekwalificeerd personeel aan te trekken. Om toch de kwaliteit te waarborgen in de financiële dienstverlening werden er cursussen gegeven door de inspectie-afdeling van de CCB. Ook waren er speciaal mensen binnen de CCB die per aangewezen regio het contact onderhielden met de lokale banken en ze bijstonden waar hulp en kennis nodig was (de Boer et al., 2008). Uit de bestuursnotulen¹⁴ van de Boerenleenbank Overasselt is gebleken dat in de jaren zestig met enige regelmaat gebruik maakte van de expertise die CCB beschikbaar stelde. Vanuit het districtskantoor in Arnhem stond de heer Roncken de Boerenleenbank in Overasselt bij met kennis en kunde. Dit lijkt te suggereren dat ook in Overasselt er niet genoeg capaciteit en kennis was om de complexiteit van de steeds groter wordende financiële dienstverlening het hoofd te bieden¹⁴.

¹⁸ De Boerenleenbank 1965

¹⁹ Jaarverslag CCB 1955

Boekhouding

Uit de jaarverslagen van de CCB blijkt dat men vanaf 1945 was begonnen met het mechaniseren van de boekhouding op landelijk niveau en werd het verlangen uitgesproken om dit ook op lokaal niveau verder op te pakken. Er kwamen nieuwe apparaten voor de mechanisatie van de boekhouding die het onder andere mogelijk maakten om dagelijks afschriften te maken in plaats van één keer in de drie maanden²⁰. In het archiefmateriaal van de Boerenleenbank Overasselt zijn nog veel met de handgeschreven stukken te vinden. Dit suggereert dat de mechanisatie in Overasselt enigszins achterbleef. Hierbij kan de kleinschaligheid van de bank een rol in hebben gespeeld. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat het mechaniseren van de boekhouding, wat kosten met zich meenam, niet paste bij het lokale verlangen naar een zo goedkoop mogelijk en simpele manier van bankieren zoals beschreven wordt in blok 1. In een anekdote uit de notulen van 1954 wordt de niet-mechanische staat van de Boerenleenbank Overasselt duidelijk beschreven. De voorzitter maant de leden om zich strikt te houden aan kantoortijden van de kassier en niet daarbuiten aan te kloppen. Met name in de maand januari heeft de kassier het behoorlijk druk met het handmatig berekenen, schrijven en verwerken van de administratie om het boekjaar van het voorgaande jaar goed te kunnen afronden⁴.

Vanaf begin jaren 60 werden de bestuursnotulen, de notulen van de RVT en de jaarverslagen van de bank in Overasselt getypt. In 1971 wordt de aansluiting van een elektrische verbinding met het kantoorgebouw van de bank aangelegd waardoor het nu mogelijk wordt elektrische apparatuur aan te schaffen bijvoorbeeld de ADDO-X rekenmachine¹⁵. Ook kreeg de bank nu een eigen telefooninstallatie waardoor er direct telefonisch contact mogelijk werd¹⁵. Vanaf 1971 voert een extern accountantsbureau naast de interne inspectie extra controle uit op de mechanisering van de boekhouding²¹. Als gevolg van de invoering van de Wet op de Jaarrekening die stelt dat alle banken verplicht zijn om een certificatieverklaring te krijgen van een extern accountantsbureau (Sluyterman et al., 1998).

Schaalvergroting, centralisatie en frictie

Naast ontkerkelijking en het tartten van het toenmalige gezag binnen de samenleving was ook de economie zich in een rap tempo aan het herstructureren. De jaren 60 stonden in het teken van hogere inflatie door arbeidskosten, fusies tussen bedrijven en de mechanisatie. Door zowel concurrentie als de mechanisatie voelden veel bedrijven zich gedwongen om te gaan fuseren. Dit resulteerde in veel meer behoefte aan krediet bij bedrijven (Sluyterman et al., 1998). Hoewel vestigingen van de Boerenleenbank autonoom konden opereren en alleen bij complexe of grote leningen de CCB inschakelden, is er eind jaren 60 steeds meer behoefte aan één centraal beleid (Van Campen, 1969). Dit leidde tegelijk ook tot meer fricties binnen de bank waarin geklaagd werd over onvoldoende transparantie, inspraak en betrokkenheid. Ook dit zorgde voor een groeiende behoefte aan inspraak en openheid binnen de organisatie (Van Campen, 1969). Als antwoord hierop onderging de CCB een structuurhervorming. Deze verandering was vooral van belang door de verminderde betrokkenheid van de leden door schaalvergroting. De Raad van Bestuur heeft de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat de verenigingsstructuur goed functioneert en dat de leden goed worden geïnformeerd. Zo werd er geopperd om een ledenraad in te stellen, die de ALV zou vervangen. Uiteindelijk werd hier niet voor gekozen omdat dit volgens het CCB het contact tussen de CCB en niet-deelnemende banken zou schaden (Van Campen, 1969). Om een verbeterde inspraak te krijgen van de aangesloten banken in de organisatie van de CCB werd in plaats daarvan in 1969 de centrale kringvergadering ingevoerd, bestaande uit leden van kringbesturen (Van Campen, 1969).

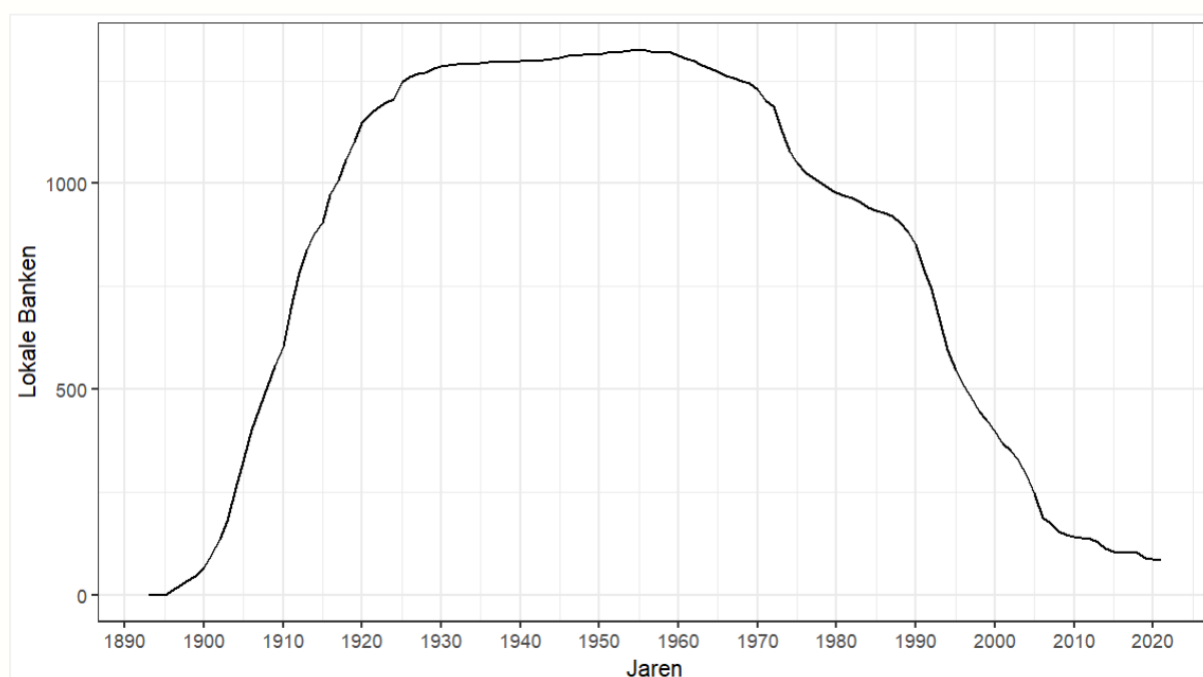
²⁰ Jaarverslag CCB 1946 & 1947

²¹ RvN005

Fusie Rabobank

De CCB en CCRB overwogen een fusie vanwege economische herstructurering, groeiende kredietbehoefte en veranderingen in de organisatiestructuur. Een fusie zou hen in staat stellen als grotere financiële partner effectiever kredieten te verstrekken, de dienstverlening aan het publiek te verbeteren en onnodige investeringen te voorkomen, waardoor ze een relevante speler in het kredietwezen zouden blijven (Sluyterman et al., 1998). Op 17 september 1970 maakten de besturen van CCB en de CCRB bekend te streven naar het samengaan van de banken (Sluyterman et al., 1998). Er was naast enthousiasme ook bezwaar voor de fusie. De Boerenleenbank maakte zich zorgen over mogelijke overheersing door de CCRB, gezien diens grotere omvang. Ook was er bezorgdheid over het behouden van evenwicht in de verhouding tussen de nieuwe centrale bank en de lokaal aangesloten banken (Rabobank, z.d.; Sluyterman et al., 1998). In 1972 stemden na onderhandelingen zowel de achterban van de CCB als de CCRB in tot de oprichting van de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank, afgekort tot de Rabobank (Rabobank, z.d.). Ondanks het goede verloop van de integratie van beide banken bleef de discussie aanhouden over de mate van autonomie van de aangesloten banken tegenover de nieuwe centrale bank.

Als gevolg van de fusie en om economische efficiëntie redenen wil de Rabobank het aantal lokale besturen naar beneden brengen om zo onnodige investeringen te voorkomen²². In Figuur 6 is duidelijk te zien dat er aan het begin van de jaren 70 een trend plaatsvindt waarbij verschillende lokale banken fuseren. De banken gaan verder onder één rechtspersoon, hierbij is er één hoofdvestiging en meerdere bijkantoren.

Figuur 6. Overzicht van het aantal besturen bij de Boerenleenbanken en de Raiffeisen-Banken, later de Rabobank van 1898 tot 2021 (Rabobank).

²² Jaarverslag Rabobank 1972

Fusie Rabobank Overasselt

In het begin van de jaren 70 is ook in de regio rond Overasselt de trend van fusies tussen banken zichtbaar (Rabobank Rijk van Nijmegen, z.d.). In 1972 vonden er gesprekken plaats tussen Rabobanken van Overasselt en Nederasselt²³, echter gaat deze fusie niet door. In 1978 startten er ook gesprekken met de Rabobanken in Malden en Mook (Rabobank Rijk van Nijmegen, z.d.). Deze gesprekken verliepen voorspoedig en er werd besloten de Rabobanken te fuseren. Samen gingen ze verder onder de naam Rabobank De Moocker Heijde en vanaf 1986 onder de naam Rabobank Malden (Rabobank Rijk van Nijmegen, z.d.). Door deze fusie hield het lokale bestuur in Overasselt op te bestaan. Louis Derks werd aangesteld als bijkantoor-directeur²³. Daarbij is deze titel niet overdraagbaar. Een geïnterviewde zegt :“Of de banken konden fuseren zou worden bepaald tijdens ALV” (interviews, 19 februari 2024). De Rabobank Malden ondergaat in 2006 een fusie, wat resulteert in de Rabobank Rijk van Nijmegen met haar hoofdvestiging in Nijmegen (Rabobank Rijk van Nijmegen, z.d.).

In maart 2004 sloot het kantoor in Overasselt haar deuren (archiefbeheerder Rabobank, 27-02-2024). Hiermee verloor de bank haar fysieke, lokale karakter binnen het dorp. Uit interviews blijkt dat dit besluit onder ander werd bekritiseerd door de KBO (Katholieke Bond voor Ouderen). “Deze groep ouderen vaak moeilijk naar de vestiging buiten het dorp kon komen” (interviews, 19 februari 2024). “Na het verdwijnen van het lokale kantoor was er nog een steunpunt en een geldautomaat van de Rabobank in de drogisterij van Lucy van Langen” zegt een inwoner uit Overasselt (persoonlijke communicatie, 27 februari 2024). “Rond 2020 wordt de geldautomaat van de Rabobank vervangen door een Geldmaat, voortvloeiend uit een samenwerkingsverband tussen ABN AMRO, ING en Rabobank.” (persoonlijke communicatie, 27 februari 2024).

²³ RvN003-2

Discussie

In 2023 vierde de Rabobank haar 125-jarige bestaan als coöperatieve bank. In deze periode is vanuit kleine, lokale kredietverenigingen de vierde grootste financier van de agrarische sector ter wereld ontstaan (Williamson, 2019). Eén van de meer dan 1300 Boerenleenbanken die de bakermat vormden voor wat nu bekend staat als de Rabobank, was gevestigd in Overasselt. Uit dit onderzoek blijkt dat de lokale bank sinds haar oprichting sterk verweven was met de inwoners van Overasselt. Zeker in de beginjaren is te zien dat er autonomie bestaat van de CCB en dat inwoners van Overasselt invloed uitoefenden op de ontwikkeling van de bank. Naarmate het bankwezen in Nederland zich verder ontwikkelt, is te zien dat de bank andere prioriteiten krijgt. Waar de bank in het verleden volledig gefocust was op de ontwikkeling van het platteland, is te zien dat de bank tegenwoordig een belangrijke rol speelt in duurzame ontwikkeling op het Nederlandse platteland en daarbuiten. De bank ontvangt tegelijkertijd steeds meer kritiek op haar rol in de beweging naar schaalvergroting op het boerenbedrijf, wat in de ogen van critici heeft geleid tot de huidige problematiek rondom milieu- en klimaateffecten in de landbouwsector.

In het eerste blok is de oprichting van de Boerenleenbank, zowel landelijk als in Overasselt onderzocht. Hierin is extra nadruk gelegd op de historische context; het katholieke geloof, de ideologische strijd, de regionale armoede en het ontbreken van kredietmogelijkheden. De rol van de kerk binnen de bedrijfsvoering van de Boerenleenbank was echter niet evident, terwijl de betrokkenheid van de Boerenbond ten tijde van de oprichting van de CCB belangrijker bleek te zijn dan aanvankelijk gedacht. In het tweede blok is gekeken naar de opschaling van bedrijven in de agrarische sector, het functioneren van de Boerenleenbank Overasselt en haar invloed op het agrarisch landschap. Uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat het Marshallhulpplan, gecombineerd met overheidsbeleid voor modernisering van de agrarische sector, grote aandrijvers voor deze ontwikkelingen waren. Een deel van zowel landbouwkundige data als data over exacte financieringsstromen van de Boerenleenbank Overasselt ontbraken. Hierdoor kunnen er geen concrete conclusies getrokken worden over de exacte invloed van de Boerenleenbank Overasselt op het agrarisch landschap. Wel kan uit de archiefdata worden geconcludeerd dat de Boerenleenbank, en later de Rabobank, een grote financier bleef in de modernisering van de agrarische sector. In het derde tijdsblok worden maatschappelijke en economische ontwikkelingen beschreven die hebben geleid tot wijzigingen in de organisatiestructuur van de bank. De organisatie wordt meer kennis gedreven en efficiëntie komt steeds hoger in het vaandel te staan. Dit gaat volgens een deel van de inwoners van Overasselt ten koste van het lokale karakter van de bank.

Conclusie

De Wetenschapswinkel Wageningen is benaderd door het agrarisch museum Buurderij 'De Lage Hof' met de vraag: wat was de rol van de lokale Boerenleenbank op de agrarische gemeenschap in Overasselt? In dit verslag is onderzoek gedaan naar hoe de Boerenleenbank Overasselt, later Rabobank, het agrarische landschap en de lokale gemeenschap heeft beïnvloed. Hieruit zijn de volgende conclusies naar voren gekomen. Wat betreft het agrarische landschap is er op basis van de gebruikte data en methodes geen direct causaal verband te vinden tussen de financieringsactiviteiten van de bank richting de agrarische sector en het veranderende agrarische landschap. Wel wordt duidelijk dat de functie van de bank door de tijd heen verandert. Waar de bank bij haar oprichting een antwoord is op de armoede en schaarste aan krediet verandert haar rol na de tweede wereldoorlog naar een bank die meehelpt in het financieren van de agrarische sector om te voldoen aan de wens van "nooit meer honger". Ook de relatie tussen de gemeenschap en de bank verandert. Waar bij de oprichting in 1907 de bank puur het belang dient van de oprichters en de leden uit de lokale gemeenschap, verandert dit gedurende haar bestaan. Deze verandering komt onder andere tot uiting in de organisatorische fusie van 1978 bij de bank in Overasselt met omliggende dorpen. Deze fusie belichaamt een proces in de bank, waarbij de belangen dichter bij zichzelf komen te liggen dan in dienst van de lokale gemeenschap. Dit resulteert in een proces van meer afstandelijkheid naar Overasselt en een meer zakelijke houding richting klanten en leden. Het verdwijnen van het kantoor uit Overasselt (2004) is het meest in het oog springende uiting van dit proces.

Eindadvies

In het doel van museum 'De Lage Hof' te transformeren naar een verhalenmuseum bevelen wij de volgende adviezen aan:

Plaats de lokale ontwikkeling van de bank in macro-economische en historische context:

Om de ontwikkelingen van de Boerenleenbank in Overasselt begrijpelijker te maken is het goed dit in de context te plaatsen van de tijdsgeest en de economische ontwikkelingen op landelijk of zelfs continentaal niveau. Waar bij de oprichtingsperiode armoede, sociale onrust en de landbouwcrisis een rol speelde, was dit na de oorlog weer heel anders. Daarmee verandert de opdracht van de bank, wat zich manifesteert in een veranderende organisatie en een veranderende band met de omgeving waarin zij opereert.

Geef ruimte voor de ideologische context en verbind deze met het heden: Het is goed om ook ruimte te geven aan de ideologie en het geloof waaruit het coöperatieve concept van een bank is ontstaan en zich verder ontwikkeld heeft. Het christelijke geloof blijkt belangrijk te zijn om een antwoord te bieden op de ideologische machtsstrijd die gaande was in de tijd van industrialisatie. Na de tweede wereldoorlog bleef ideologie en geloof een rol spelen die tegelijkertijd mee veranderden met de tijd tot vandaag de dag.

Gebruik een structuur van ontwikkelingsperiodes of (tijds)blokken: Het is goed om een overzicht en structuur te hebben om het museale verhaal te kunnen vertellen. De structuur die in dit verslag is gebruikt kan daarbij helpend zijn om verschillende grote en kleine ontwikkelingen te bundelen binnen bepaalde (tijds)blokken.

Laat het verhaal tot leven komen: Om de hoeveelheid informatie duidelijk over te brengen naar de ontvanger is het goed om het verhaal tot leven laten komen. Dit project heeft gebruik gemaakt van een tijdlijn om overzicht en visualisatie te creëren. Daarnaast kan overwogen worden aan het gebruik maken van audiotours, gebruik maken van beeldmateriaal, maar ook spelelementen om de beleving van het toenmalig functioneren van de bank weer tot leven te brengen. Ook het maken van een (korte) film kan bijdragen om het grotere verhaal achter de lokale Boerenleenbank te vertellen en de link te leggen met de uitdagingen van het heden. Als laatste kan gedacht worden aan toneel binnen (of ook buiten) de Goeje Kamer, waarbij personages de rollen vervullen in het verhaal van de lokale bank om zo de museumbezoeker het verhaal te laten ervaren. Niet alleen de situatie van de kassier en zijn klant kan nagespeeld worden, maar bijvoorbeeld ook een reguliere bestuursvergadering of ALV waarbij ook de pastoor aanwezig was.

Maak gebruik van de afgenomen interviews en beeldmateriaal: In het kader van het verhaal tot leven laten komen, dragen anekdotes en ander interview materiaal bij aan het vormen van indrukken hoe het bankwezen lokaal concreet functioneerde. Deze waardevolle informatie kunnen de echtheid en het unieke karakter binnen Overasselt tot uiting brengen.

Zoek samenwerking met andere musea om het complete verhaal te kunnen vertellen:

Hoewel dit onderzoek een zo goed mogelijk verhaal heeft proberen te schetsen, blijven er dingen die nog niet onderzocht zijn. Om een completer verhaal te kunnen vertellen is het raadzaam om samen te werken met andere instanties zoals andere musea. Zo kan informatie uitgewisseld worden om elkaars verhalen meer compleet te maken.

Aanbeveling voor vervolgonderzoek

Zoals eerder benoemd, is het lastig gebleken om de invloed van de Boerenleenbank, en later de Rabobank, op de agrarische ontwikkelingen in Overasselt te specificeren. Een mogelijkheid voor verder onderzoek is het naast elkaar leggen van de Overasseltse landbouwontwikkelingen met een vergelijkbaar dorp waar geen coöperatieve organisatie actief was. Omdat deze situatie in Nederland niet voorkomt, moet er worden gekeken naar vergelijkbare landen waar geen coöperatieve bank aanwezig was voor boeren. Uit een gesprek met expert op het gebied van Nederlands agrarische geschiedenis kwam naar voren dat Engeland een goede regio hiervoor kan zijn. Ander mogelijk vervolgonderzoek kan zich focussen op hoe de 'Goeje Kamer' er precies uit heeft gezien in de tijd dat het functioneerde als kantoor van waaruit de Boerenleenbank Overasselt opereerde. Dit onderzoek zal dan meer uitgaan vanaf een historisch/museaal perspectief; welke attributen lagen er in de 'Goeje Kamer' en hoe zag de inrichting van deze ruimte er precies uit; wat zijn de meest interessante artefacten die onmisbaar zijn geweest in het functioneren van de 'Goeje Kamer'?

Daarnaast kan meer onderzoek worden gedaan naar de rol van de kerk en de pastoor bij de (plaatselijke) Boerenleenbank.

Archief

Digitaal archief

Rabobank Bronnenarchief. (z.d.). <https://rabobank-tijdschriften.pictura-dp.nl/>

2. Jaarverslag CCB, 1901
3. Jaarverslag CCB, 1905
7. Maandelijke Mededelingen, 1959
9. Jaarverslag CCB, 1949
10. Jaarverslag CCB, 1944 & 1945
13. Maandelijke Mededelingen CCB, 1962
16. Jaarverslag Rabobank, 1974
17. Maandelijke Mededelingen CCB, 1958
18. De Boerenleenbank, 1965
19. Jaarverslag CCB, 1955
20. Jaarverslag CCB, 1946 & 1947
22. Jaarverslag Rabobank, 1972

Archief Hoofdkantoor Rabobank Utrecht

4. RvN001-6: Notulen ALV, 1953 - 1963
8. RvN002-1: Notulen van bestuur Overasselt, 1907-1948
11. RvN004-1: Jaarverslagen Overasselt, 1962 - 1974
12. RvN002-2: Notulen van bestuur Overasselt, 1948-1958
14. RvN002-3: Notulen van bestuur Overasselt, 1959-1964
15. RvN003-1: Notulen van bestuur Overasselt, 1964-1974 (notulen Raad van Toezicht loopt tot 1978)
21. RvN005: Rapporten en verslagen van inspectie door CCB/Rabobank in 1963, 1967 & 1977
23. RvN003-2: Notulen van bestuur Overasselt, 1974-1978

Overige Archief stukken:

5. Archief De Lage Hof: Statuten en Algemene Ledenvergadering Overasselt, 1908-1952
6. Archief Wageningen: Landbouwkundige data Overasselt, 1910-1955

Referenties

- Bieleman, J., Elerie, J. H. N., & Hoppenbrouwers, P. C. M. (1995). *Anderhalve eeuw Gelderse landbouw: de geschiedenis van de Geldersche maatschappij van Landbouw en het Gelderse platteland*. REGIO-PROjekt.
- Bloemendal, A. (2022). Het Marshallplan en de sociale fundamenten van een naoorlogse Atlantische Gemeenschap. *Atlantisch Perspectief*, 46(5), 17–21.
<https://www.jstor.org/stable/48732632>
- Bogaarts, M. D., & Ruijters, C. M. J. (1989). *De Periode van Kabinet-Beel*. SDU Uitgevers.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2009). *Landbouw; gemeente, 1980-2000*. Centraal Bureau Voor de Statistiek.
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/7316SLLB/table?ts=1708584278973>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2023a). *Landbouw; vanaf 1851*. Centraal Bureau Voor de Statistiek.
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71904ned/table?ts=1709027207781>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2023b). *StatLine - Consumentenprijzen; prijsindex 1900 = 100*.
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71905ned/table?ts=1709131586126>
- Centrale Cultuurtechnische Commissie. (1974). *Rapport voor de ruilverkaveling Rijk van Nijmegen-Zuid*.
- Centrum Agrarische Geschiedenis. (1971). *Het Plan Mansholt*. <https://cagnet.be/page/boeren-betoging-1971-plan-mansholt>
- de Boer, S., van Miltenburg, P., van IJperenburg, J., Vogelaar, N., Struijs, A., Smolders, N., Piechoki, R., & van de Ven, P. (2008). *De Rabobank van dichtbij*.
- De Dorpswerkgroep. (2009). *Dorpsplan overasselt*. https://dorpsplatformoverasselt.nl/wp-content/uploads/2017/10/Dorpsplan_definitief_15_juni_2009.pdf
- de Rek, W. (2019). *De gulden snede: Herman Wijffels over een economie die werkt voor mens en aarde*. Balans.
- Deurloo, P. (2017). *We blijven ruilverkavelen | Mijn Gelderland*.
<https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/verhaal-tussen-maas-waal/we-blijven-ruilverkavelen>
- Ermers, T. (2015). *100 jaar Boerenleenbank / Rabobank Langenboom*. Heemkundekring "Felixwalter." <https://www.heemkundelangenboom.nl/verenigingen/boerenleenbank-rabo>
- Fasol, P. (2005). *Gerlacus van den Elsen: de boerenapostel*. <https://www.fasol.nl/gerlacus-van-den-elsen/>
- Gerrits, F. (2021). Champignonteelt Deel 3. *Dorpskrant Overasselt*, 3, 8–10.
- Gollin, D., Hansen, C. W., & Wingender, A. M. (2021). Two blades of grass: The impact of the green revolution. *Journal of Political Economy*, 129(8), 2344–2384.
https://doi.org/10.1086/714444/SUPPL_FILE/2017106REP3.ZIP
- Groeneveld, H. (2016). *The Road Towards One Cooperative Rabobank*. August, 1–34.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.13581.54243>
- Helder, J. G. M. (1970). *Rijk van Nijmegen-Zuid. Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied ten zuidwesten van Nijmegen*.
- Jans, J. A. L. (1964). *De bedrijfseconomische situatie van de landbouwbedrijven in het dorp Overasselt*.
- Mooij, J. (2016). *Gebouwd op vertrouwen: 120 jaar Rabobank*.
- Muijzenberg, I. E. W. Van Den, & Kleermaeker, M. E. De. (1955). *De champignonteelt*.
- Rabobank. (n.d.). *Onze geschiedenis - Rabobank*. Retrieved February 28, 2024, from

- <https://www.rabobank.nl/over-ons/in-het-kort/geschiedenis>
- Rabobank. (1986a). *Visie op Champignonteelt*.
- Rabobank. (1986b). *Visie op Varkenshouderij*.
- Rabobank. (2023). *Management Report and Financial Statements for the first half of 2023*.
- Rabobank Rijk van Nijmegen. (n.d.). Rabobank Rijk van Nijmegen. Retrieved February 21, 2024, from <https://bedrijfshistorie.rabobank.com/bronnen-artikelen/stambomen/85-rabobank-rijk-van-nijmegen>
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2022). *Ruilverkaveling*. <https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Ruilverkaveling>
- Schel, J. (2021). *Coöperatieve werktuigenverenigingen met Marshallhulp*. ZLTO. <https://www.zlto.nl/nieuwsberichten/2021/openbaar/08-augustus/cooperatieve-werktuigenverenigingen-met-marshallhulp>
- Schelhaas, H. (2009). *De landbouw tussen voedselcrises en overschotten* (1st ed.). Wageningen Academic Publishers .
- Sluyterman, K., Dankers, J., van der Linden, J., & Luiten van Zanden, J. (1998). *Het coöperatieve alternatief: honderd jaar Rabobank 1898-1998*.
- Smits, M. (2018). *Geschiedenis van de Nederlandsche Boerenbond | Historiek*. <https://historiek.net/geschiedenis-nederlandsche-boerenbond/56597/>
- Uit de oude doos: Boerenprotest*. (2022). <https://www.biojournaal.nl/article/9438152/uit-de-oude-does-boerenprotest/>
- Van Campen, C. M. (1969). *Coöperatie-management in het spanningsveld van de vereniging en onderneming*.
- Van Den Bergh, S. (2009). Agrarische en rurale ontwikkelingen tussen 1850-1990. In *Verdeeld land: De geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief, 1890-1985* (Vol. 35, pp. 25–35). University of Groningen Press.
- Van den Bergh, Simon. (2004). *Verdeeld land: de geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief. 1890-1985*. Nederlands Agronomisch Historisch Instituut.
- Van Heste, T. (2014). Nooit meer oorlog, nooit meer honger. Wil de Europeaan die dat nog gelooft nu opstaan? - De Correspondent. *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/1666/nooit-meer-oorlog-nooit-meer-honger-wil-de-europeaan-die-dat-nog-gelooft-nu-opstaan/266bc0db-beea-0f7e-0849-ec547d7270cb>
- van Tilburg, P. (1987). *De gevolgen van automatisering voor werknemers in de champignonteelt*.
- Verkampen, H. (2013). Een nieuwe boerenleenbank. *Gemerts Heem*.
- Williamson, S. (2019). *The Major Players in Agri-Finance*. SuccessfulFarming. <https://www.agriculture.com/farm-management/finances-accounting/the-major-players-in-agri-finance>